

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lara Lapajne

Socialne in prostorske spremembe slovenskega podeželja z
vidika vključevanja v evropsko kmetijsko politiko

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006
UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lara Lapajne

Mentor: doc. dr. Pavel Gantar

Socialne in prostorske spremembe slovenskega podeželja z
vidika vključevanja v evropsko kmetijsko politiko

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

SOCIALNE IN PROSTORSKE SPREMEMBE SLOVENSKEGA PODEŽELJA Z VIDIKA VKLJUČEVANJA V EVROPSKO KMETIJSKO POLITIKO

Socialne in prostorske spremembe slovenskega podeželja z vidika vključevanja v evropsko kmetijsko politiko je tema moje diplomske naloge. V njej ugotavljam, kako in v kolikšni meri je vključevanje v skupno kmetijsko politiko dejansko spremenilo podobo slovenskega podeželja, kaj je to pomenilo za sam prostor in kaj za socialno stanje podeželskih prebivalcev. Spremembe, ki jih je skupna kmetijska politika prinesla, niso samo izboljšale razmer na podeželju, ampak so še nekoliko pospešile nekatere negativne procese, ki so se odvijali že prej. Tako se še nadaljuje odseljevanje ljudi s podeželja, zlasti mladih, kar ima za posledico opuščanje kmetij in še intenzivnejše zaraščanje kmetijskih zemljišč. Poslabšal se je ekonomski in socialni položaj šibkejših gospodarstev, medtem ko so močnejša, rentabilna gospodarstva pridobila, zlasti v ekonomskem smislu. Na drugi strani pa je priključitev v evropsko kmetijsko politiko pripomogla k temu, da podeželje vse bolj pridobiva na pomenu in se vse bolj izpostavlja njegova multifunkcionalna vloga.

Ključne besede: podeželje, kmetijska politika, kmetijstvo, spremembe

SOCIAL AND SPATIAL CHANGES OF SLOVENE COUNTRYSIDE FROM THE VIEWPOINT OF THE COMMON EUROPEAN AGRICULTURAL POLICY

Social and spatial changes of the Slovene countryside from the viewpoint of the common European agricultural policy is the subject of my degree thesis. In it I have tried to find out in what way and to what extent the integration into the European agricultural policy actually changed the Slovene countryside. What did that mean for the space and what for the social situation of the countryside population. The changes which the common European agricultural policy has brought, did not only improve the conditions in the countryside but also accelerated some negative processes which had been going on. Therefore the emigration from the countryside accelerated, especially among young people, which results in abandoning farms and intensive overgrowing of fertile agricultural land. The economic and social situations of smaller farms have decreased, while the larger and more profitable farms have developed, especially economically. On the other side the integration into the European agricultural policy has contributed to the fact that the importance of the countryside is being emphasised and its multifunctional role exposed.

Key words: countryside, agricultural policy, agriculture, change

KAZALO

SEZNAM KRATIC	5
1. UVOD.....	6
2. ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA PODEŽELJA.....	8
2.1 Opredelitev podeželja.....	10
2.2 Razmere na podeželju pred procesi evropskih integracij.....	12
2.3 Vojsko – primer integracije mesta in podeželja.....	17
3. SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA EU TER POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA	21
3.1 Cilji strukturne politike	23
3.1.1 Ukrepi razvoja podeželja.....	24
3.2 Pobude skupnosti.....	26
4. POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA V SLOVENIJI.....	28
5. PRESTRUKTURIRANJE PODEŽELSKEGA PROSTORA V SLOVENIJI.....	31
5.1 Prostorske spremembe	33
5.1.1 Oblike poselitev na podeželju.....	34
5.1.2 Demografske spremembe.....	36
5.1.3 Razvojne težnje.....	38
5.1.4 Kulturna identiteta	39
5.2 Ekonomsko – socialne spremembe	41
5.2.1 Dopolnilne dejavnosti na kmetiji.....	42
5.2.2 Socialna izključenost in podeželska revščina.....	46
6. PROGRAMI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA	49
6.1 Programi celostnega razvoja podeželja in obnove vasi	49
6.2 Programi CRPOV na Vojskem ter v sosednjih krajih	51
6.3 SKOP – Slovenski kmetijsko okoljski program.....	54
7. SKLEP.....	57
LITERATURA.....	62
PRILOGE	67

SEZNAM KRATIC

EU – Evropska Unija

SKP – Skupna kmetijska politika

KZ – Kmetijska zadruga

EKUJS – Evropski kmetijski usmerjevalni in jamstveni sklad

GVŽ – Glava velike živine

CRPOV – Celostni razvoj podeželja in obnova vasi

PJD – Program javnih del

RPP – Regionalni razvojni program podeželja za severozahodni višinski del Severne Primorske

SKOP – Slovenski kmetijsko okoljski program

1. UVOD

Proces vključevanja Slovenije v Evropsko unijo (EU) je zahteval prilagajanje in usklajevanje slovenske politike s politikami EU. Kmetijstvo in razvoj podeželja je bila ena najbolj občutljivih tem v procesih priključevanja. Usklajevanje kmetijske politike v Sloveniji s skupno kmetijsko politiko (SKP) je potekalo v spreminjajočih se gospodarskih in političnih razmerah, ravno v obdobju reforme SKP. Pristop Slovenije k EU je zagotovo vplival na razmere na slovenskem podeželju. Ker je kmetijstvo še vedno pomemben dejavnik socialne stabilnosti v podeželskem prostoru ter pomemben dejavnik pri upravljanju z naravnimi viri in prostorom, je celovit razvoj podeželja v večji meri odvisen od uspešnosti in razvitosti kmetijstva.

Po eni strani je zaostrena konkurenca na področju kmetijstva in gospodarske dejavnosti na podeželju zaostрила ekonomski in socialni položaj šibkejših. Vendar pa so po drugi strani neposredna plačila in obsežne podpore EU podprle okolju prijazno kmetovanje. Posebne podpore so deležna hribovska in gorska območja, ki spadajo v območja omejenega obdelovanja. Poleg tega je slovensko podeželje dobro ohranilo svojo naravno in kulturno dediščino, kar je velik potencial za razvoj podeželja ter odpiranje novih možnosti zaslužka.

Pristop Slovenije k EU je velik izziv, ki prinaša precej nevarnosti, vendar tudi priložnosti. Kakšne so socialne in prostorske spremembe slovenskega podeželja ob vključevanju Slovenije v SKP, bom poskušala prikazati skozi diplomsko delo. Moja hipoteza temelji na že povedanem, da spremenjene razmere na področju kmetijstva pomenijo za podeželje na eni strani zaostren ekonomski in socialni položaj šibkejših, po drugi strani pa podeželju prinašajo nove izzive in možnosti razvoja.

SKP spodbuja razvoj kmetijstva in s tem ohranjanje podeželskega prostora. Odkrivajo se njegove nove funkcije, predvsem se izpostavlja pomen ohranjanja kulturne krajine, poseljenost hribovitih in odmaknjenih območij ter okoljevarstvena funkcija. Tveganja, ki jih SKP prinaša pa se nanašajo predvsem na bojazen, da naši kmetje ne bi mogli slediti zahtevam in standardom EU, kar predstavlja pogoj za pridobitev denarne pomoči v obliki subvencij. Tu so vsekakor dosti bolj izpostavljena šibkejša kmetijska gospodarstva, ki imajo manj lastnih sredstev za posodabljanje kmetovanja.

In zakaj sem si izbrala ravno to temo? Ker živim na podeželju se dnevno soočam z zahtevami SKP in s tem povezanimi ugodnostmi in problemi, ki jih le ta prinaša slovenskim kmetom in slovenskemu podeželju. Ob pisanju diplomske naloge želim bolje spoznati SKP, kaj je dejansko dobrega in slabega prinesla na slovensko podeželje.

Za preverjanje svoje hipoteze sem se poslužila analize in interpretacije primarnih virov, analize in interpretacije sekundarnih virov, analize in interpretacije virov z medmrežja ter pregleda literature (članki, prispevki, razprave) obravnavanega področja in konkretnih primerov.

2. ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA PODEŽELJA

Slovenija je prepoznavna po pestri krajini in krajinskih vzorcih, arhitekturni identiteti mest in podeželskih naselij, ohranjeni naravi, veliki biotski raznovrstnosti, velikem številu naravnih vrednot in naravnih procesih, bogastvu voda in gozdov. V splošnem pri nas prevladuje predstava o Sloveniji kot idilični deželi, ki je polna naravnih lepot, obrobljena z gorami ter prepletena z bistrimi rekami in potoki. S takšno podobo se predstavljamo tudi izven domovine. Slovenska nacionalna identiteta pa se močno navezuje na slovenski podeželski prostor.

Podoba in funkcije slovenskega podeželja so se tekom časa prav gotovo zelo spreminjale. Vse od fevdalizma dalje pa do danes so se na podeželju dogajale korenite spremembe. Od izkoriščevalskega odnosa fevdalcev do kmetov, izseljevanja v mesta in s tem opuščanje kmetovanja in vasi pa do ponovnega vračanja ljudi na podeželje, ki ima danes multifunkcionalno vlogo. Zlasti po drugi svetovni vojni se je podeželje bistveno spremenilo. Industrializacija in spremljajoči procesi so povzročili, da je pomen primarnih dejavnosti (kmetijstvo in gozdarstvo) začel upadati, prebivalstvo pa se je začelo vse bolj zaposlovati v neagrarnih dejavnostih v večjih urbanih središčih. To je povzročilo depopulacijo številnih podeželskih območij ter vse večje zaposlovanje tudi podeželskih prebivalcev v neagrarnih dejavnostih. Podeželje zavzema nad 90 % celotnega prostora države, kjer danes živi okrog 60 % slovenskega prebivalstva in prevladuje nekmečko prebivalstvo, saj se je delež le-tega po letu 1960 bistveno zmanjšal (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 59).

Danes podeželje predstavlja pomemben življenjski in gospodarski prostor Slovenije. Velika industrijska mesta so vse manj privlačna za bivanje, zato podeželje s svojo pestro in značilno kulturno krajino, postaja vse bolj dragoceno za bivanje, delo in preživljanje priložnostnih aktivnosti ter rekreacijo. Sodobne prometne in komunikacijske povezave omogočajo intenzivnejšo povezavo med mestom in podeželjem. Velik delež prebivalstva dnevno potuje na delo v mesto. Prepleta se z neagrarnimi vlogami in ta del po pomembnosti nenehno narašča. Kmetijska in gozdarska raba se vse bolj prepletata z območji bivanja, rekreacije in drugih, predvsem mestnih uporabnikov prostora. Vse to vpliva na spremembo načina življenja in vrednot na podeželju. A je kljub vse večjemu izenačevanju pomembno, da podeželje ohrani svojo identiteto.

Okrog tretjina slovenskega ozemlja, predvsem hribovska ali drugače omejevana obmejna območja, je podvržena depopulaciji. Odhaja predvsem mlado prebivalstvo, preostalo pretežno kmečko prebivalstvo pa se pospešeno stara, kar posredno vpliva na obseg in intenzivnost pridelovanja, zaraščanja slabših zemljišč ter siromašenje socialnih in kulturnih stikov takih območij. Vse to povzroča tudi propadanje gospodarskih potencialov tega prostora, propad socialne in gospodarske infrastrukture ter kulturne dediščine in s tem postopen razkroj kulturne krajine.

Na drugi strani imamo območja koncentracije prebivalstva v ravninskih območjih, tako v mestih kot v podeželskih naseljih, kar povzroča močan pritisk urbanizacije na najboljša kmetijska zemljišča. Premalo načrten in posebnostim podeželskega prostora neprilagojen ali celo povsem stihijski razvoj podeželskih naselij je predvsem v bližnji preteklosti pokvaril kulturno podobo podeželskih naselij in krajine, uničil mnoge kulturnozgodovinske dragocenosti ter vnesel moteče elemente v podeželski kulturni vzorec, ki so povzročili osiromašenje (ibid).

Za tretji segment slovenskega podeželja je značilno, da ne izgublja prebivalstva, sooča pa se z močno dnevno migracijo prebivalstva, saj ima slabo razvito gospodarsko infrastrukturo, ki temelji predvsem na kmetijstvu. Tu je kljub razvojnemu zaostajanju opaziti napredek.

Poleg omenjenih območij so v Sloveniji še dokaj obsežna območja, ki so bila nekoč poseljena in gospodarsko aktivna, danes pa so popolnoma izpraznjena in prehajajo v divjino.

Poleg tega lahko na slovenskem podeželju opazimo še dva značilna procesa in sicer opuščanje obdelovanja kmetijskih zemljišč in njihovo zaraščanje na eni strani ter propadanje stavbne dediščine v območjih, ki jih je prizadelo odseljevanje prebivalstva, danes pa se tam še živeče prebivalstvo vse bolj stara, njihovo število pa se zaradi umiranja zmanjšuje.

Značilnost slovenskega podeželja so tudi razdrobljena posestna struktura, prevlada razpršenega poselitvenega vzorca manjših podeželskih naselij, lega kmetijskih zemljišč v zmerno ali minimalno onesnaženem okolju, velika občutljivost večine kmetijskih ekosistemov na kmetijsko obremenjevanje in izrazitejše kmetijsko obremenjevanje okolja v posameznih območjih.

2.1 Opredelitev podeželja

Navadno pojem podeželja povezujemo s kmetovanjem oziroma kmetijsko dejavnostjo, kar je povsem samoumevno, saj sta podeželje in kmetijstvo tesno povezana. Vse spremembe, ki so se dogajale in se dogajajo na področju kmetijstva, zlasti na področju kmetijske politike, prinašajo tudi spremembe v podeželski prostor, tako socialne kot prostorske.

Kot podeželje opredeljujemo »prostor zunaj območij večjih koncentracij poselitve, z nizko stopnjo urbanizacije in prevladujočim deležem kmetijske in gozdarske rabe, ohranjenimi naravnimi procesi in naravnimi prvinami« (http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf, 4. 2.2006: 10,11). Sicer pa različni avtorji podeželje različno opredeljujejo in razčlenjujejo.

Opredelitev podeželja ni bila težka, dokler se je večina prebivalstva ukvarjala s kmetijstvom, podeželje pa se je tudi po videzu jasno ločilo od mestne pokrajine. Po Marinku »srečamo v strokovni literaturi opredelitve, ki podeželski prostor opredeljujejo zgolj kot nekaj, kar je nasprotje urbanemu prostoru in območje izven mest, območje med velikimi mestnimi aglomeracijami oziroma urbanih centri« (Prosen, 1991: 47). Srečamo tudi take opredelitve kot: območje ekstenzivne rabe prostora v nasprotju z intenzivno rabo, pri kateri prevladujejo urbani elementi. Vlaganja v infrastrukturo na podeželju so neprimerno manjša kot v urbanem prostoru. »Značilnost podeželja se kaže tudi v prevladi biogenih funkcij, za katere je značilna ekstenzivnejša raba zemljišč, nižja gostota prebivalstva, drugačna poklicna sestava prebivalstva in drugačni odnosi med delovnim mestom in krajem bivanja, kot v urbanih območjih« (Prosen, citirano po Klemenčič 1991/1982: 47).

Danes pojmujeemo podeželje mnogo širše, saj prevzema mnoge funkcije, pomembne za celotno družbo. »Z razvojem podeželja v ekonomskem, socialnem in prostorskem smislu se vsebina tega pojma menja, saj podeželje izgublja svojo nekdanjo podobo ter notranjo strukturo, ki se kaže v naslednjem: večanje števila delovnih mest izven kmetijstva, lokacija industrije in koncentracija naselitve na eni strani ter praznjenje podeželskega prostora, opuščanje obdelovalnih manj kvalitetnih zemljišč in njihovo zaraščanje, drobljenje in pozidava nižinskih zemljišč na drugi strani. Prihod mestnih dejavnosti na podeželje povzroča torej na eni strani praznjenje, na drugi koncentracijo, kar se odraža v fizionomiji, funkciji in strukturi naselij.

Zaradi multifunkcionalne vloge podeželje tako predstavlja« (Prosen, 1993: 23):

- bivalni in delovni prostor podeželskega prebivalstva,
- prostor za pridelavo prehranskih virov,
- lokacijo za podeželske obrti in decentralizirane industrije,
- nadomestni prostor za širitev naselij, industrije, prometa ter različne infrastrukture,
- prostor za prosti čas in rekreacijo podeželskega in mestnega prebivalstva,
- ekološki in izravnalni prostor z varovalnimi učinki na naravne in temeljne dobrine.

Z urbanizacijo se je jasna različnost in izoliranost zabrisala do te mere, da je zaradi suburbanizacijskih procesov podeželje nemogoče razmejiti od vedno bolj podaljšanih krakov mest. Zaradi vsakodnevnih migracij prebivalcev podeželja na delo v mesta, podeželje vse bolj prevzema bivanjsko in rekreativno vlogo. Na teoretski ravni je zato veliko poskusov opredelitve podeželja, ki se bolj ali manj uspešno soočajo s tem problemom. V prvi sklop sodijo opredelitve podeželja kot območja ekstenzivne rabe prostora ali kot območja kmetijske pridelave, drugi sklop zajema definicije na osnovi razlik med mestom in podeželjem ali na osnovi razlik med življenjem v mestu ter bivanjem na vasi – eno in edino pravo opredelitev je nemogoče najti, saj je pojem čiste agrarne krajine začel izgubljati pomen.

Obstaja še veliko definicij podeželja, vsaka stroka ga definira s svojega vidika, obravnavane problematike in potreb. Tudi vsi procesi spreminjanja podeželja ne potekajo enakomerno in istočasno, zato nastajajo različni tipi podeželja in zato tudi ni mogoče uporabiti iste opredelitve za celoten podeželski prostor. Zato je za proučevanje podeželja potrebno upoštevati različne kriterije.

Posebno težavna je razmejitev podeželja od urbanih območij pri konkretnih raziskovalnih primerih. Z vidika razmejitve mest in podeželja pa je posebno vprašanje, kako veliko mora biti naselje, da deluje kot urbani sistem. Kovačič in drugi (2002: 62, 63) so tako za potrebe členitve podeželja v Sloveniji vzeli urejanje naselij mestnega značaja po opredelitvah geografske stroke, ki razvršča naselja glede na njihovo osrednjo vlogo v sedem skupin (glej PRILOGO B). Podeželje je tako opredeljeno kot prostor zunaj urejanja naselij mestnega značaja, ki so določena s prostorskimi dokumenti, v katerih živi in gospodari človek.

Podeželje so razčlenili na tri vrste območij:

- primestna
- značilno podeželska in
- območja praznjenja.

2.2 Razmere na podeželju pred procesi evropskih integracij

Če se ozremo nekoliko dlje v zgodovino, vidimo, kako drugačno podobo je imelo podeželje v preteklosti. Skozi čas je doživljalo korenite spremembe tako v socialnem kot tudi v prostorskem smislu. Gospodarske, družbene in politične razmere so vseskozi določale, kakšno vlogo in funkcijo bo imelo podeželje. Prelomno obdobje je bilo prav gotovo prihod kapitalizma na naša tla. Po besedah J. Marentiča je slovenski kmet prišel izpod grajskega jarma pod nov jarem, ki je postajal vedno hujši, pod jarem kapitalističnega izkoriščevanja (Marentič, 1957: 45 - 46). Če pogledamo čas pred tem, čas fevdalizma, vidimo, da med kmeti samimi ni bilo veliko razlik. Takratna danska vas je bila na pogled približno enaka kot slovenska. Vsaka kmetija je doma pridelovala skoraj vse, kar je rabila. Ni bilo tovarn, kjer bi delavci izdelovali blago za kapitalista. Vas je bila enotna, samostojna, neodvisna, brez velikih notranjih razlik, tvorila je enoten kmečki razred in imela je enega skupnega sovražnika: graščaka – fevdalca. Lahko rečemo, da je bila vsa zgodovina slovenskega naroda v starih časih le zgodovina zdaj večjih, zdaj manjših borb med potlačenim in izkoriščenim kmečkim razredom in med gospodujočimi plemiči. Stoletja in stoletja se je delalo enako.

Kapitalizem pa je na različne načine in z različnimi sredstvi porušil obstoječi red in si podredil in zaslužnil slovenskega kmeta. Z graditvijo tovarn, rudnikov in železnic, je začel uničevati vse vrste domače obrti. Tovarniško blago je bilo cenejše, lepše in uporabnejše kot doma narejeno. Posledica tega je bila, da so morali kmetje sedaj kupiti na trgu, kar so prej izdelali doma. Vedno bolj so postajali odvisni od kapitalista, od cen na trgu. Razen tega, da so kmetje v drugi polovici 19. stoletja začeli zapuščati svoje kmetije in iskali delo v kapitalističnih podjetjih, so mnogi odšli za zaslužkom v tujino, zlasti v Ameriko. Iz tujih dežel so prinesli s seboj nove potrebe, zamisli, spoznali so, kakšno mora biti človeku dostojno življenje in tako postali nosilec napredka. Poleg tega so kmeta prizadele še razne druge »iznajdbe« kapitalizma, kot so uvedba zavarovalnine, denarnih davkov, raznih drugih dajatev, obresti od dolgov itd., ki so še dodatno obremenile kmeta (Marentič, 1957).

Kapitalizem je sčasoma povečeval razliko med kmeti samimi, diferenciral je vas. Splošno propadanje na vasi se je pospešilo, vas se je vedno bolj proletarizirala. Za napredno kmetijstvo je bil potreben denar, ki pa ga večina slovenskih kmetov ni imelo. Napredku so lahko sledila le veleposestva z dovolj denarja za nakup novih strojev za obdelovanje. Povečalo se je število majhnih kmetij, ki niso mogle več preživljati družine, zato so si iskale zaslužek pri kapitalistih in postajale proletarske. Zmanjšalo pa se je število zadosti velikih kmetij. Poleg tega je bil za razkosanje vasi kriv zakon o dednem pravu in o svobodnem razkosavanju zemljišč (Marentič, 1957). V tem času se je oblikovalo tudi zadružištvo, ki naj bi se borilo proti izkoriščanju in pomagalo kmetu. Vendar je s časoma postajalo eden izmed izkoriščevalcev slovenskega ljudstva.

Zaslužek se je povsod dobil še nekaj let po prvi svetovni vojni, nato pa se je obrnilo na slabše. Izseljenci so se vračali domov, večinoma obubožani. Tudi doma so iz tovarn odpuščali delavce. Monopolni kapitalizem je položaj kmeta le še slabšal.

Še ena pomembna posledica kapitalističnega gospodarstva je ta, da je kmet izgubil zemljo, prenehal je biti lastnik zemlje, ki jo je obdeloval in da je ta prišla v last kapitalistične gospode (Marentič, 1957). In ne samo da je zemlja prišla v druge roke, z leti je postala tudi siromašna in izčrpana, ker je večina hranilnih snovi odhajala s kmetij. Večino pridelkov je moral prodati, da je lahko plačal davke in si kupil tovarniške izdelke. Zase mu je ostalo bore malo.

S temi trditvami se nekateri avtorji ne strinjajo. Josip Jeraj v knjigi Naša vas prikazuje povsem drug vidik propadanja kmetij. Po njegovem so vzroki sledeči: delitev kmetij, prevelike dote, bratje in sestre nočejo ostati doma za strice in tete, nespametno gospodarstvo, zapravljanje (Jeraj, 1933).

Kapitalizem je tu in tam olajšal kmetovo delo, vendar ga je na drugi strani napravil še težjega. Vedno manj denarja je vodilo v vedno večje pomanjkanje. Povsod pa so se našli ljudje, ki so bogateli ob splošnem propadanju. Ta majhen sloj vaških magnatov je bil nosilec oblasti in kapitalistične ideologije na podeželju.

Podoba kmeta tega časa je tesno vezana na okolje, v katerem je živel. Vpetost v naravo je zaznamovala njegovo celotno življenje. Bistvo kmečke kulture je bilo kmetovo glavno udejstvovanje, delo v naravi in vaško socialno življenje. Tradicionalnost je posledica tega

svojestvenega kmečkega udejstvovanja v naravi in izoliranega življenja v vasi. Velik pomen v kmetovem življenju je igrala njegova družina, saj je bila jedro njegovega življenja. Kmet kljub svoji izoliranosti od ostalega sveta ni bil individualiziran, ampak je bil tesno povezan s svojim sosedstvom. V vsakdanjem življenju je bil predan veri, sledil je ustaljenim vaškim šegam in običajem ter bil tesno vezan na svojo zemljo. Njegova občja izobrazba je bila življenjska, praktična in ne teoretična, njegove glavne vrednote pa gospodarske (Jeraj, 1933).

Kljub tradicionalnosti in zakoreninjenosti kmeta v njegovo ozko vaško okolje se ni mogel izogniti vse večjemu vplivu mesta in širše družbe, ki je rahljala tesne vaške vezi.

Sicer so naša podeželska pokrajina in naselja v njej ostala praktično nedotaknjena do sredine šestdesetih let. Po drugi svetovni vojni je bil tudi v Sloveniji proces deagrarnizacije izjemno hiter. Kar je bilo obnov in novogradenj v vaških naseljih, so se bolj ali manj uspešno prilagajale tradicionalnim oblikam. Državna politika je z vsemi sredstvi podprla industrializacijo, kmetijstvo pa je, zlasti zaradi političnih vzrokov, v razvojnem pogledu le počasi napredovalo. V obdobju med letoma 1961 in 1971 je za Slovenijo značilna koncentracija prebivalstva v industrijskih središčih osrednje Slovenije in na Obali, medtem ko se je obrobje, zlasti ob mejah, praznilo. Hitra industrializacija ni bila edini vzrok za zapuščanje podeželja. Poleg odnosa politike do kmetijstva je vzroke treba iskati tudi v tem, da je Slovenija dežela, kjer je kmetovanje v mnogih območjih težavno in omejeno zaradi naravnih dejavnikov (gorska, hribovska, kraška območja). Izselsjevanje je dodatno pospeševala nerazvita gospodarska in socialna infrastruktura. Zlasti hribovska področja so bila močno podvržena depopulaciji. Odhajali so predvsem mladi, tako se je kmetijsko prebivalstvo pospešeno staralo, zmanjševala sta se obseg in intenzivnost pridelovanja, socialni stiki so bili vse bolj osiromašeni. Vse to je povzročalo propad proizvodnih potencialov, ki so bili v tem prostoru prisotni, propad gospodarske in socialne infrastrukture ter kulturne dediščine in s tem razkroj kulturne krajine. Kmetijstvo so zapuščali tisti, ki so si lahko v drugih dejavnostih pridobili primerno zaposlitev, to pa so bili v glavnem mlajši moški in ženske. Zato se je zmanjševal naravni prirastek kmečkega prebivalstva, povečeval pa se je delež starega prebivalstva. Zunaj kmetijstva so se zaposlovali tudi lastniki kmetij in posestva so se drobila, zato je bilo treba ta proces z zakonom omejiti (Lah, 1977). Na drugi strani pa je bila v ravninskih območjih prisotna naraščajoča koncentracija prebivalstva, tako v mestih kot v podeželskih naseljih, kar je povzročalo močan pritisk urbanizacije na najboljša kmetijska zemljišča. Posledica tega je zmaličena kulturna podoba naselij in krajine, uničene so bile

mnoge kulturno-zgodovinske dragocenosti, v podeželski kulturni vzorec se je vneslo mnoge moteče elemente, ki so podeželje osiromašile in tu in tam povzročili tudi socialne napetosti med različnimi sloji podeželskega prebivalstva (Kovačič, 1991: 163).

V sedemdesetih letih je Slovenija uvedla prve regionalno-politične ukrepe, za katere lahko trdimo, da so sledili takratnim usmeritvam v Evropski gospodarski skupnosti. Slovenija je v tistem času razvila tako imenovani policentrični razvojni koncept, ki se je osredotočil zlasti na razvoj infrastrukture in elektrifikacijo, gradnjo vodovodnega in cestnega omrežja ter telekomunikacij, pa tudi na razvoj zdravstvenega, socialnega in šolskega sistema. Značilnost policentričnega razvojnega programa so bile tudi naložbe v manjše industrijske obrate na podeželju. To je nekoliko omililo praznjenje podeželskega prostora v bližini (tudi manjših) industrijskih središč, medtem ko se je izseljevanje od industrijskih centrov bolj oddaljenih območij nadaljevalo. V tem času se je močno povečalo število mešanih kmetij in tudi popolnoma nekmetijsko prebivalstvo je začelo ostajati na podeželju.

Za slovensko podeželje sedemdesetih let je značilna razpršenost poselitve ter netradicionalno usmerjene dejavnosti. Problem podeželja ni bil le v revni kmečki populaciji in prevelikem številu ostarelih ljudi, ampak predvsem v pomanjkanju aktivnega dela prebivalcev. Podeželje je imelo premalo razvojnih možnosti, njegovo prebivalstvo pa je bilo slabo plačano in opravljalo je pretežno težja fizična dela. Obstajala je substancialna razlika med bivalnim standardom in infrastrukturno opremljenostjo mesta in podeželja. Na podeželju ni bilo zaslediti alternativnih oblik razvoja v skupnem družbenem standardu. Zaradi teh razlogov so za takratno slovensko podeželje značilni materialna pavperizacija, politična in družbena alienacija ter družbena marginalizacija prebivalstva. Je pa tudi res, da je manjši del podeželske populacije živel relativno dobro in bi lahko govorili o podeželski eliti. Zanj ni bil značilen le dober standard, ampak tudi kvalificiranost, boljša izobrazba in politična aktivnost. Na podeželju so obstajale možnosti za razvoj, ki so bile premalo izkoriščene (Verlič - Dekleva, 1986: 101).

Pobuda iz sedemdesetih let je počasi zamrla in po letu 1980 je regionalni razvoj Slovenije zastal. V okviru Jugoslavije je bila Slovenija namreč najbolj razvita republika in tako so bila le redka območja deležna državne podpore kot manj razvita po zveznem (jugoslovanskem) zakonu. Šele leta 1990 je takratni komite za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano razglasil območja z omejenimi naravnimi dejavniki za kmetijstvo v Republiki Sloveniji (gorska,

hribovska, kraška, manj razvita). Ta so pozneje postala izhodišče za prve diferencirane subvencije v kmetijstvu na teh območjih.

Industrijski razvoj je črpal delovno silo med prebivalci podeželja, predvsem bajtarji in majhnimi kmeti, kar je pomenilo zmanjšanje števila ljudi, ki so se ukvarjali s pridelavo živeža. Industrija ni pritegovala prebivalcev podeželja le zato, ker jim je nudila delo, temveč tudi zaradi iluzij o boljšem življenju v mestih. Medtem ko je podeželje razvojno stagniralo, na odmaknjenih in za kmetijstvo manj ugodnih območjih celo nazadovalo, so se mesta naglo širila, razvijala infrastrukturo ter postajala središča gospodarskega in kulturnega življenja. Ruralnost je pomenila marginalnost, ki se je kazala v gospodarskem, socialnem in kulturnem zaostajanju podeželja za mestnimi območji. Agrarna prenaseljenost, pomanjkanje delovnih mest zunaj kmetijstva, slabo razvita komunikacijska in komunalna infrastruktura ter skromna opremljenost podeželja s socialnimi in kulturnimi ter rekreacijskimi ustanovami in dejavnostmi, je botrovala tako rekoč neprekinjenemu odseljevanju zlasti mladih, kar je podeželje dokončno potisnilo na gospodarsko, politično, socialno in kulturno obrobje sodobnih družb (Barbič, 1991b).

Po drugi strani pa je podeželje predstavljalo enega od virov urbanega razvoja in s tem izgubljalo lastno identiteto. Urbani način življenja je najhitreje prodiral v tista podeželska območja, katerih prebivalci so kombinirali kmetovanje z zaposlitvijo ali drugimi oblikami plačanega dela in dnevno potovali med krajem bivanja in krajem zaposlitve. Pomanjkanje časa za osebne stike je osiromašilo vaške skupnosti, kmečke družine pa so se vse bolj zapirale v svoje okvire. Skupne aktivnosti vaščanov je zamenjalo gledanje televizije, poslušanje radia, branje časopisov, medtem ko so se skupne zadeve v vse večji meri urejale prek formalnih kanalov in vse bolj redko v neformalnih skupinah. Dihotomija med mestom in vasjo je postajala vse bolj monotomija. Vse večji je bil pritisk prebivalcev iz mest na podeželje. Vzroki, ki so pogojevali interes za podeželje, so bili predvsem slabi življenjski pogoji v mestih, hrup, prometni kaos in pri tem osamljenost ljudi v mestu, povečanje prostega časa, višji življenjski standard ter večja mobilnost (Rus in Rupena-Osolnik, 1991).

Prosen opredeli spremembe ki so se dogajale na podeželju kot: *demografske* – zmanjšanje podeželskega prebivalstva, *gospodarske* – povečanje uslužnostnih dejavnosti, mali proizvodni obrati in razvoj turistične dejavnosti, poleg tega pa je prišlo tudi do *pojave krize v kmetijstvu ter sprememb v mentaliteti prebivalstva* (Barbič, 1991a: 48).

Kljub spremembam je kmetijstvo skupaj z gozdarstvom zavzemalo daleč največji del podeželskega prostora. V tem obdobju se je v Sloveniji usmerjalo in podpiralo predvsem urbana središča ali območja. Zato je podeželje razvojno zaostajalo, kar je negativno vplivalo na razvoj samega kmetijstva, ki odločilno prispeva k hitrejšemu razvoju podeželja (Kovačič, 1991). Tudi naravne razmere za kmetovanje v Slovenije niso najbolj ugodne in sicer zaradi prevladujočega hribovitega sveta, najboljša zemlja v ravninah pa se je zaradi nesmotrne urbanizacije izgubljala. Ekonomski položaj kmetijstva ravno tako ni bil ugoden. Vendar Slovenija svoje kmetijske dejavnosti in njen nadaljnji razvoj ni zanemarjala.

2.3 Vojsko – primer integracije mesta in podeželja

Raziskava na temo integracije vasi v širšo družbo je bila narejena začetek sedemdesetih let na primeru vasi Vojsko. Usmerjena je bila na proučevanje okoliščin, ki vplivajo na stopnjo povezanosti prebivalcev redko naseljenega hribovskega območja z večjimi mestnimi središči oziroma širšimi socialnimi sistemi. Ugotavljali so subjekt prenosa inovacij iz urbanih centrov v ruralno okolje, lastnost teh subjektov in njihov vpliv na difuzijo inovacij. Gre torej za komunikacijsko izpostavljenost vasi do širših socialnih sistemov ter uvajanje inovacij kot posledico te izpostavljenosti (Malinarić, 1974).

Povezovanje podeželskega območja z mestnimi naselji oziroma proces integracije mesta in podeželja se pojavlja kot posledica komunikacijske izpostavljenosti podeželja do globalne družbe. Vas se je pod temi vplivi nenehno spreminjala, vpliv inovacij pa je zabrisal in podrl ograje tradicionalnega vaškega konzervativizma. Na prevzemanje inovacij v vaško okolje vpliva več dejavnikov. Niso to samo osebne lastnosti kmečkih gospodarjev, ampak tudi institucije oziroma institucionalni posredniki med mestom in vasjo ter strukturne značilnosti vaške skupnosti.

Vojskarska planota je bila odličen, specifičen primer zelo odmaknjenega oziroma odrezanega in slabo povezanega hribovskega območja z ostalim svetom. Poleg tega tudi redko naseljenega območja. Vojsko je najvišje ležeča vas na Primorskem in ena najvišjih na Slovenskem sploh. Leži na Vojskarski planoti, razširjenem planotastem svetu na nadmorski višini okoli 1000 m. n. v., med dolinama Idrije in Kanomljice, dobrih 10 km vzhodno od mesta Idrije. Vojsko je zaradi svoje lege težko dostopno. Domačini so se stoletja preživljali z

živinorejo, gozdarstvom in poljedelstvom. Poleg kmečkih opravil je bila tod dobro razvita domača obrt, ženske so predvsem klekljale in ustvarjale čipke, moški pa izdelovali žeblje. Vas je vseskozi ostajala tesno povezana s kmetijstvom in gozdarstvom, čeprav stanje kmetijstva tu ni bilo nikoli prav rožnato (Bizjak, 2002).

V šestdesetih, sedemdesetih letih je bila edina povezava z Idrijo slaba makadamska cesta z izhodiščem v Idriji. Od tu je tudi izviral osrednji problem Vojskarske planote: slaba povezanost z ostalim svetom kljub, relativno majhni razdalji od večjih središč (do Idrije je npr. le 12 km). Cesta je bila slaba in nekaj mesecev neprehodna.

Večina prebivalcev se je ukvarjala s kmetijstvom zaprtega tipa. Počasi so začeli uvajati kooperacijo s Kmetijsko zadrugo (KZ) Idrija. Zaradi neprimernosti zemljišča sta bili osnovni dejavnosti na Vojskem gozdarstvo in živinoreja, delno tudi proizvodnja mleka in mlečnih izdelkov, nabiranje gozdnih sadežev ter pozimi domača obrt – čipkarstvo. Kooperacijo je onemogočala tudi konfiguracija terena, ki je skrajno neprimeren za tržno pridelovanje. Gospodarskih organizacij na Vojskem ni bilo. Nekaj delavcev se je vozilo v mesto, precejšnja pa je bila migracija delovne sile – predvsem mladih v mesto (Malinarić, 1974: 2 - 4). Vzrok za veliko odseljevanje prebivalstva je bil zlasti v ekonomskih pogojih.

Vojsko je bilo staro partizansko središče in so poskušali razvijati turizem, predvsem partizanskega. Vendar je bil razvoj otežkočen, predvsem zaradi slabe povezanosti cestnega omrežja. Poleg slabega cestnega omrežja je bil drugi največji problem tega področja slaba organiziranost zdravstvene službe. Tudi kulturnih aktivnosti na Vojskem skorajda ni bilo.

Položaj kmetij na Idrijskem je bil tedaj skrajno neugoden. Težavne naravne razmere so močno omejevale možnosti pridelovanja. Značilna je bila nizka tržnost in s tem majhen dohodek večine kmetij, kar je povzročilo slabo vzdrževanje osnovnih sredstev, poleg tega pa tudi nizek življenjski standard prebivalstva. To vaško skupnost karakterizirajo številne specifičnosti in posebnosti, ki v večji ali manjši meri onemogočajo vključevanje v širše socialne sisteme, torej negativno vplivajo na stopnjo izpostavljenosti posameznikov do širše družbe, s tem pa tudi na manjšo stopnjo integracije mesta in vasi. Glavno zavoro velikokrat predstavlja konzervativnost kmetov in tradicionalizem na vasi (Malinarić, 1974).

Pri uvajanju in širjenju inovacij v vaško okolje so imeli institucionalni posredniki medlo vlogo. Vzroke za takšno stanje je treba iskati delno v odrezanosti in nepovezanosti teh krajev v širšo družbo, delno v neaktivnosti organizacij, ki so delovale bodisi v okviru vaške skupnosti, bodisi na relaciji vas – mesto. K temu moramo dodati še nepovezanost vaščanov s temi organizacijami oziroma njihovo nizko participacijo v teh organizacijah. Prevladovala je izredna kulturna monotonija (Brezovšek, 1970). Udeležba v družbenopolitičnih organizacijah je bila nizka, slabo je bilo sodelovanje s Kmetijsko zadrugo v Idriji. Po mnenju vaščanov tudi občina ni namenila dovolj pozornosti problemom ljudi v teh krajih. Največjo vlogo je imela kmetijska pospeševalna služba, ki je s svojim delovanjem vplivala na širjenje informacij o inovacijah in na uvajanje najnovejših tehničnih in tehnoloških dosežkov v kmetijski proizvodnji.

Sociodemografska struktura vaške skupnosti, upadanje števila kmečkega prebivalstva, visok delež kmečkega prebivalstva, veliko število tistih, ki so proizvajali le za domačo porabo in jim kmetovanje ni bilo osnovni in edini vir dohodkov, nizkim številom tistih, ki na kmetiji niso imeli naslednika ipd., je tudi vplivalo na manjše možnosti in sploh pripravljenost za uvajanje inovacij v kmetijsko proizvodnjo, kar kaže na nizko stopnjo integracije mesta in vasi. Čedalje manj je bilo gospodarjev, ki bi se zanimali za specializacijo kmetijske proizvodnje ter uvajanje tehnoloških dosežkov. Pomemben vir dohodka velikega števila družin je bila redna zaposlitev. To je po eni strani pomenilo večjo povezanost posameznikov in posameznih družin z mestnimi središči, po drugi strani pa je vplivalo na to, da so kmetje vedno bolj opuščali kmetovanje kot svojo osnovno dejavnost. Najbolj ugledni oziroma najboljši kmečki gospodarji bi sicer lahko imeli pomembno vlogo pri uvajanju inovacij kot neformalni mnenjski voditelji, a se kljub temu po uvajanju inovacij niso bistveno razlikovali od ostalih. V zavesti svojih vaščanov pa vendarle predstavljajo takšno skupino, ki se po marsičem razlikuje od ostalih. S te strani bi lahko bili ne le posredniki pri širjenju informacij, temveč tudi pri uvajanju in širjenju inovacij v vaško okolje.

Osnovni omejitvi pri uvajanju novih tehnik v kmetijstvo sta bili finančna nezmožnost in neugoden teren za obdelovanje. Njihove želje so bile bolj usmerjene k izboljšanju stanovanjskih razmer in nakupu gospodinjskih naprav. Vlaganje v kmetijsko dejavnost pa je bila želja tistih, ki so že z dosedanjim delom omogočili perspektiven razvoj svoje kmetije. Premalo je bilo strokovnih predavanj in nasvetov s področja kmetijstva, sploh o novih tehnologijah (Malinarić, 1974).

Obravnavana vaška skupnost je bila kljub odrezanosti in nepovezanosti s širšo družbo, izpostavljena predvsem vplivu masovnih komunikacijskih sredstev. V ruralno okolje so prodrli predvsem radio in časopisi in gre za tako imenovani »ruralni« tip komunikacij (Brezovšek, citirano po Vreg 1970: 1396). Uvajala je novosti v kmetijsko proizvodnjo in v svoja gospodinjstva ter se, sicer počasi, le prebijala iz »periferije« družbenega dogajanja in vključevala v širše družbene sisteme. Vedno večje odpiranje vasi proti širši družbeni skupnosti in vedno širše povezovanje vasi z mestom pa je ena od osnovnih karakteristik sodobne družbene dinamike na vasi.

3. SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA EU TER POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA

Skupna kmetijska politika EU je ena izmed najstarejših skupnih evropskih politik. Več desetletij je bilo kmetijstvo področje, ki je bilo najbolj enotno urejeno in ki je najbolj povezal države članice. Izvajanje skupne kmetijske politike EU temelji na treh načelih: enotnosti trga, dajanju prednosti domači pridelavi in finančni solidarnosti. Zasnovana je bila z Rimsko pogodbo iz leta 1957, v kateri so zapisani temeljni cilji in načela skupne kmetijske politike, ki se niso spremenili do danes.

Ti cilji so (<http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/169-31>, 17.1.2006):

- zagotoviti redno oskrbo z živili po sprejemljivih cenah za potrošnike,
- zagotavljati primerno življenjsko raven za kmetijske pridelovalce,
- povečati storilnost v kmetijski pridelavi in
- stabilizirati kmetijske trge.

V zadnjem desetletju skupna kmetijska politika poleg uresničevanja osnovnih ciljev vse večjo pozornost namenja tudi varovanju okolja in razvoju podeželja. Težo kmetijske politike v Evropski uniji odraža tudi dejstvo, da je bilo za kmetijstvo v preteklosti namenjena večina sredstev evropskega proračuna in še danes zanj, kljub razvoju drugih skupnih politik in ureditev, namenja nekaj manj kot polovica proračuna EU.

Skupna kmetijska politika za uresničevanje zastavljenih ciljev uporablja številne in zelo raznolike mehanizme. Njeno jedro tvorijo pravila in ukrepi, zapisani v predpisih, imenovanih skupne tržne ureditve, ki jih pogosto imenujejo prvi steber skupne kmetijske politike. Tržne ureditve se med seboj razlikujejo po vrsti ukrepov, ki se izvajajo, in po vsebini ter intenzivnosti podpor, ki vplivajo na trg in cene. Sem uvrščamo naslednje skupine ukrepov (ibid):

- zunanje trgovinski ukrepi,
- intervencije na notranjem trgu,
- omejevanje ponudbe,
- neposredna plačila.

Vse večjo težo dajejo v Uniji ukrepom iz tako imenovanega drugega stebra skupne kmetijske politike, to je strukturnim ukrepom in ukrepom za razvoj podeželja. To so vsi netržni ukrepi v podporo kmetijstvu (ibid):

- okoljski ukrepi in izravnalna plačila za območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko pridelavo,
- podpore naložbam v kmetijska gospodarstva,
- podpore za zgodnje upokojevanje, za mlade prevzemnike in za delovno usposabljanje,
- podpore za izboljšave v pridelavi in trženju kmetijskih proizvodov,
- podpore gozdarstvu in podpore za strukturne prilagoditve in razvoj podeželskih območij.

Ukrepi SKP so financirani iz Evropskega kmetijskega usmerjevalnega in jamstvenega sklada (EKUJS).

Vsebini razvoja podeželja se pri oblikovanju politik namenja vedno več pozornosti, kar je posledica številnih sprememb, katerim je bilo podvrženo kmetijstvo (zniževanje cen kmetijskih pridelkov, liberalizacija trgovine s kmetijskimi pridelki, uveljavljanje tržnih načel ipd.). Kot posledica večanja razlik socialne in gospodarske razvitosti Evrope in potrebe po razvojni pomoči, zlasti podeželskih območij, je pripeljalo do potrebe po enotni regionalni politiki. EU namreč poskuša izvajati tako politiko, ki bo zaostalim regijam pomagala pri približevanju povprečni razvitosti EU skozi prestrukturiranje industrijsko manj razvitih regij, skozi preoblikovanje podeželskih območij s propadajočim kmetijstvom in z obnovo nazadujočih četrti v mestih. Regionalna strukturna politika EU si prizadeva uresničevati sledeče prednostne cilje: večanje regionalne konkurenčnosti, krepitev socialne kohezije in zmanjševanje nezaposlenosti ter razvoj urbanih in podeželskih območij (Erjavec, 2001; Korbar, 2004). Namen tega je ohraniti veliko bogastvo kmetijskih dejavnosti na podeželju ter ohraniti evropski podeželski prostor, ga vključiti v ekonomijo z njegovimi endogenimi viri in lokalnimi iniciativami. S skupnim delovanjem na tem področju si EU prizadeva za zmanjševanje razlik v gospodarskem razvoju in življenjski ravni prebivalstva med regijami. Regionalno strukturno politiko Skupnosti lahko označimo kot solidarnostni mehanizem, ki skuša vsem regijam in slojem prebivalstva omogočiti dostop do enotnega trga ter gospodarske in denarne unije.

»Izvajanje regionalne strukturne politike temelji na financiranju večletnih razvojnih programov, ki jih predložijo države članice. Posamezni programi regionalne strukturne politike morajo biti usklajeni z dvema splošnima prednostnima nalogama – spodbujanjem trajnostnega razvoja in zagotavljanjem enakih možnosti na trgu delovne sile« (Juvančič, citirano po Erjavec 2001: 203). Za uspešnost regionalne strukturne politike je pomembno, kako družba razume ta izraz, še posebej, kako razume pojem razvoja podeželja, ki je končni cilj regionalne politike. To razumevanje vpliva na gospodarske in politične odločitve. V tej povezavi ima država pomembno vlogo pospeševalke regionalnega razvoja in razvoja podeželja ter preko makroekonomskih ukrepov ustvarjati klimo, ki bo zagotavljala trajen gospodarski in socialni razvoj.

3.1 Cilji strukturne politike

Osnovni cilj politike razvoja podeželja je ohranjanje socio-ekonomske vitalnosti podeželskih skupnosti. Prizadevanja so usmerjena v izenačevanje prihodkov podeželskih in urbanih prebivalcev, enake možnosti dostopa do socialnih in ekonomskih storitev, ustvarjanje enakih zaposlitvenih možnosti kot zagotavljanje svobodne izbire mesta bivanja in dela ter ohranjanje identitete podeželskih skupnosti. Poleg tega je pomembno ohraniti podeželski prostor poseljen in gospodarsko vitalen, kmetom in drugim prebivalcem podeželja je potrebno zagotoviti ustrezne pogoje za kakovostno bivanje in delo.

Čeprav so cilji posameznih držav EU na področju razvoja podeželja različni, so ključni cilji vseh sledeči (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 14, Markeš in Juvančič, 1997:):

- Povečanje konkurenčnosti podeželskih območij in maksimiranje njihovega prispevka k splošnemu ekonomskemu razvoju;
- Zagotavljanje možnosti, da tudi podeželski prebivalci dosegajo življenjski standard primerljiv državnim normam;
- Ohranjanje in razvoj naravnega okolja in kulturne dediščine podeželja;
- Ohranjanje poseljenosti podeželja in zaustavitev izseljevanja;
- Izboljšanje prihodka na kmetijah, razširitev in spodbujanje zaposlitvenih možnosti, kot odgovor trendu zmanjševanja zaposlitev v kmetijstvu;

- Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju in zmanjševanje razlik v življenjskih in delovnih pogojih med urbani in podeželskimi območji;
- Varovanje in nadaljnji razvoj krajine ter varovanje naravnega in tradicionalnega kulturnega okolja.

Politika razvoja podeželja v EU vključuje različne cilje splošnega pomena, kot tudi specifične cilje (posebno obravnavanje območij z omejenimi dejavniki za kmetijstvo). Ena od prioritet EU je ekonomska in socialna kohezija. Cilj politike razvoja podeželja je ustvariti skladen in trajnostno naravnan sklop ukrepov za razvoj podeželskih območij, multisektorski integralni pristop ter združitev različnih ukrepov za razvoj podeželja v enoten skladen paket, ki bo ponudil pomoč vsem podeželskim območjem.

3.1.1 Ukrepi razvoja podeželja

Cilji skupne kmetijske politike na področju razvoja podeželja v okviru Agende 2000 so krepitev kmetijstva in gozdarstva, izboljševanje konkurenčnosti podeželskih območij ter ohranjanje naravnih virov in kulturnega izročila podeželja.

Juvančič (2001: 210) loči sledeča načela, na katerih temelji skupno delovanje držav EU, na področju javnih spodbud za razvoj podeželja:

- *Večnamenskost kmetijstva*

Kmetijstvu se poleg oskrbe s hrano priznava tudi pomembna vloga v upravljanju naravnih virov in podeželskega prostora. Naloga kmetijske politike je, da spodbuja k trajnostni rabi teh dveh virov.

- *Vključitev drugih gospodarskih panog in celovit pristop pri spodbujanju razvoja podeželja*

Za gospodarski razvoj podeželja je ključnega pomena širjenje gospodarskih dejavnosti na podeželju. V okviru kmetijske politike so spodbude namenjene razvoju gospodarskih dejavnosti, ki pomenijo dopolnilne ali alternativne vire zaposlitve in dohodkov na podeželju.

- *Prilagodljivost ukrepov razvoja podeželja*

S tem je mišljeno upoštevanje načel subsidiarnosti, spodbujanje decentraliziranega odločanja o vsebinah in obsegu razvojnih dejavnosti in participativnega odnosa na regionalni in lokalni ravni.

- *Preglednost načrtovanja in upravljanja programov za razvoj podeželja.*

Ukrepi, ki jih posamezne države članice lahko izvajajo v okviru strukturne politike EU, so sledeči (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 33,34):

- *Podpore naložbam na kmečkih gospodarstvih*
- *Razvoj človeških virov*

Pomoč mladim kmetom ob prevzemu kmetije, pomoč za zgodnejše upokojevanje kmetov in izobraževanje.

- *Podpore območjem z omejenimi dejavniki za kmetijstvo*

Ta območja so hribovska in gorska območja, zapuščena in zanemarjena, kjer je ohranjanje krajine nujno potrebno, druga območja s specifičnimi ovirami, kjer je ohranjanje kmetijske dejavnosti nujno za zagotavljanje zaščite okolja in vzdrževanje krajine ali zaradi pomembne turistične vrednosti okolja.

- *Kmetijsk-okoljski ukrepi*

S temi ukrepi se skuša ovrednotiti vlogo kmetijstva pri gospodarjenju z okoljskimi viri. Opredeljene so različne podpore za spodbujanje proizvodnih metod v kmetijstvu, ki prispevajo k zaščiti naravnih virov in ohranjanju kulturne krajine, tal in genetske raznovrstnosti. Posamezniki, ki so integrirani v programe za razvoj podeželja, naj bi eni direktno vplivali na zaščito in izboljšanje naravnega okolja, drugi pa pomagali ustvarjati nove možnosti za zaščito kulturne krajine ter preusmerjati kmetijstvo v trajnostno naravnane metode kmetovanja.

- *Podpore za izboljševanje predelave in trženja kmetijskih proizvodov*
- *Podpore za upravljanje z gozdovi*

Podpore so usmerjene k zaščiti in sonaravnemu upravljanju ter razvoju gozdov v EU, ki imajo različno vlogo: ekonomsko, ekološko in socialno.

- *Podpore za strukturno prilagajanje in razvoj podeželskih območij*

To so ukrepi, povezani s strukturnim prilagajanjem kmetijstva in s širšimi vidiki razvoja podeželja. Med podpore za strukturno prilagajanje spadajo ukrepi za izboljševanje proizvodne sposobnosti in združevanje zemljišč, podpore trženju kakovostnih kmetijskih proizvodov, diverzifikacija kmetijskih in z njimi povezanih dejavnosti za zagotovitev dopolnilnih virov zaslužka, zaščita okolja v povezavi s kmetijstvom, gozdarstvom in ohranjanjem kulturne krajine ter obnova proizvodnih potencialov kmetijstva, prizadetih zaradi naravnih nesreč.

Poleg teh so do podpor upravičeni tudi programi, ki vsebinsko lahko že presegajo ožji pomen kmetijstva (zagotavljanje osnovnih storitev na podeželju, obnova vasi, zaščita in ohranjanje podeželskega izročila ter razvoj in izboljšanje infrastrukture, povezane z razvojem kmetijstva) (Juvančič, 2001).

Kasneje so leta 2003 sledile nadaljnje reforme SKP, ki so nadaljevale podpiranje ukrepov, določenih v Agendi 2000, obenem pa so uvajale specifične nove ukrepe podpore. V grobem so ti ukrepi odvijali v treh smereh (Fact Sheet, 2003: 5 - 7):

- *Populacijska obnova kmetij*
- *Kmetijsko okoljski ukrepi*
- *Zagotovitev kvalitetne hrane in ne več čim več hrane za čim manjšo ceno*
- *Dobrobit živali*

3.2 Pobude skupnosti

Evropska unija si v okviru tako imenovanih iniciativ pridružuje možnost uporabe dela sredstev iz strukturnih skladov za izvajanje razvojnih programov (v okviru regionalne politike in politike razvoja podeželja), ki so v širšem interesu EU.

Za področje razvoja podeželja je najpomembnejši program LEADER+, ki nadaljuje in nadgrajuje pobudi Leader I in Leader II. Spodbuja k oblikovanju inovativnih projektov razvoja podeželja, pobuda pa velja za časovno obdobje od 2000 do 2006. V okviru pobude so podprti projekti, ki z inovativnimi pristopi izkoriščajo lokalne razvojne danosti. Do sofinanciranja iz usmerjevalnega dela EKJUS so upravičene tri skupine ukrepov pobude Leader+: inovativni razvojni projekti; medobmočno in meddržavno sodelovanje ter mrežno povezovanje (networking) (http://europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/working4_sl.htm, 17.2.2006: 4).

Po vsebini gre za spodbujanje inovativnih pristopov pri zagotavljanju izboljševanja kakovosti bivanja in trajnega gospodarskega razvoja podeželskih območij. Predstavljajo dopolnitev razvojnim programom regionalne strukturne politike.

Juvančič (2001: 215) opredeljuje področja dejavnosti, ki se nanašajo na naslednje vsebine:

- Nove tehnologije in prenos znanj za dvig konkurenčnosti proizvodov in območij;
- Kakovost življenja na podeželju;
- Dodajanje vrednosti lokalnim proizvodom;
- Optimalna raba naravnih in kulturno–zgodovinskih virov.

Posebne podpore so namenjene sodelovanju med območji znotraj držav članic, med različnimi državami članicami in tretjimi državami in sicer tako med območji Leader+ kot tudi tistimi, ki v to pobudo niso vključena.

4. POLITIKA RAZVOJA PODEŽELJA V SLOVENIJI

S samostojnostjo je Slovenija dobila posodobljeno kmetijsko in regionalno politiko. Sprejetje Zakona o spodbujanju demografsko ogroženih območij v Sloveniji v letu 1990 je preneslo težišče zanimanja regionalne politike od manj razvitih območij na zgolj območja z neugodnimi demografskimi gibanji. Po osamosvojitvi Slovenije je bil regionalni razvoj zaradi nove vloge države in prehoda v tržni gospodarski sistem in demokratizacijo družbe, potisnjen nekoliko v ozadje. Regionalni razvoj je zastal in razlike so se zopet začele povečevati. Zmanjšala so se sredstva, namenjena regionalnemu razvoju. V devetdesetih letih so se poleg tradicionalnih razlik med bolj ali manj razvitimi pojavile nove oblike regionalnih neuskkljenosti, zlasti zaradi poslabšanja gospodarskih razmer v starih tradicionalnih industrijskih in rudarskih območjih (zastareli programi, opuščanje dejavnosti in odpuščanje delavcev), kar je pripeljalo do socialnih problemov, pa tudi do močne depopulacije in s tem povezanega gospodarskega nazadovanja tudi v številnih neatraktivnih obmejnih in hribovskih predelih. Zopet je prišlo do povečanja razlik med večjimi mesti in odmaknjenimi podeželskimi območji, zlasti so se povečale socialne neenakosti (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 53).

Vse to in še nekateri dodatni razlogi (priprava na vključitev Slovenije v EU) so pripeljali do zahteve po prenovi regionalne politike, do katere je prišlo konec devetdesetih let. Temeljni dolgoročni cilj je bil zgraditi regionalno razvojno politiko, ki bo sposobna ustvariti pogoje za trajnostni razvoj vseh regij in Slovenije v celoti¹. Drugi cilj pa je bil enakopravna in konkurenčna vključitev slovenskih regij v razširjeno Evropo regij in s tem Slovenije kot celote v EU (ibid).

Politika razvoja podeželja v Sloveniji pomeni v prvi vrsti uresničevanje enega od osnovnih načel naše družbe – zagotoviti podeželju enakopravne možnosti razvoja ter hkrati omogočiti kmetijstvu kot primarni gospodarski dejavnosti v tem prostoru, da v polnosti odigra svojo multifunkcionalno vlogo. Najpomembnejša cilja sta izboljšanje kmetijske strukture in pospešitev usmerjanja kmetij k sonaravnemu načinu kmetovanja. Trajnostni razvoj podeželskih območij lahko zagotovimo le s sodelovanjem in skupnimi naporji države in

¹ Trajnostni razvoj v Sloveniji bo mogoče uresničiti le postopoma z uresničevanjem posameznih ciljev ekonomskih, socialnih, okoljskih in prostorskih reform, ki predstavljajo postopno uresničevanje trajnostnega načela razvoj.

prebivalcev podeželja pri podpori prestrukturiranja kmetijstva in uvajanju dodatnih dejavnosti na kmetijah. Na ta način bo možno razviti tudi nova delovna mesta v podeželskih skupnostih in prispevati k boljšemu razvoju podeželskih območij kot celote. Posebna pozornost mora biti posvečena trajnostni rabi naravnih virov, ohranjanju in razvoju narave, zgodovinske in kulturne dediščine.

V sedemdesetih letih se je začel izvajati obsežen program spodbujanja razvoja kmetij in urejanja kmetijskih zemljišč, ki je prinesel tehnološko posodobitev večini tržno usmerjenih kmetij in omogočil intenziviranje pridelovanja. Vendar je bil program omejen izključno na proizvodno dejavnost. Nov pristop h kmetijski politiki po osamosvojitvi pa jasno opredeljuje tudi druge funkcije kmetijstva, ne le proizvodno. Tako pestrost naravnih in socialnih razmer terja širok obseg potrebnih strukturnih prilagoditev na področju kmetijstva in razvoja podeželja. Zato je slovenska vlada sprejela strateški dokument za reformo kmetijske politike z naslovom Program reforme kmetijske politike 1999 - 2002 ter na njem temelječ Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000 - 2002. Program reforme temelji na štirih izvedbenih stebrih (Barbič, 2005: 169; Erjavec, 2001):

- **I. steber: Sproščanje tržnocenovne zaščite.** Liberalizacija zunanje trgovinske zaščite ob ohranitvi paritetnih dohodkovnih ravni. Slovenija ne bo sprejela nobenih ukrepov, ki niso usklajeni s skupno kmetijsko politiko, ali jih ne bi bilo mogoče izvajati po njenem vstopu v EU.
- **II. steber: Uvedba proizvodno nevezanih neposrednih plačil z okoljevarstveno dimenzijo.** Plačila imajo oznako »eko«, kar poudarja njihovo tržno nevtralnost in preusmeritev kmetijstva k okolju prijaznemu kmetovanju.
- **III. steber: Posodobitev kmetijstva in živilstva.** Močnejše in bolj ciljno kot doslej je treba podpreti prestrukturiranje proizvodnje in predelave, povečanje učinkovitosti in konkurenčnosti, izboljšanje zemljiške in posestne strukture, razvoj dopolnilnih dejavnosti, spodbujanje prodaje posesti mladim kmetom, učinkovitejšo tržno organiziranost in delovanje ter razvoj učinkovitih oblik proizvodnega in tržnega povezovanja.
- **IV. steber: Razvoj podeželja.** Iz sedanjih projektov CRPOV je treba razviti evropsko primerljive programe celovitega razvoja podeželja.

Slovenija se pridružuje evropskim državam, ki jim je skrb za podeželski prostor pomembna razvojna prioriteta skozi izvajanje ukrepov razvoja podeželja, kar se odraža v SKP Evropske unije. Direktna plačila za območja z omejenimi dejavniki za kmetovanje so bila uvedena v zgodnjih osemdesetih letih, sledili so nekateri ukrepi za podporo okolju prijaznega kmetovanja, strukturni ukrepi ter ukrepi razvoja podeželja in obnove vasi, ki so v 90-ih postali eden ključnih stebrov reforme slovenske kmetijske politike.

Večina ukrepov za razvoj podeželja se izvaja v okviru kmetijske strukturne politike, ki zajema tudi program za območja s težjimi razmerami za kmetijsko dejavnost in program podpore naložb v kmetijstvu. Slednji se vršijo v obliki nepovratnih sredstev za zemljiške operacije, naložb v kmetijska gospodarstva, naložb za mlade kmete, naložb za program obnove trajnih nasadov in ohranjanje njihovega proizvodnega potenciala ter za investicijske podpore živilski industriji. Cilji politike za območja s težjimi razmerami za kmetijsko dejavnost (izravnava višjih proizvodnih stroškov zaradi neugodnih naravnih danosti, zmanjševanje opuščanja kmetovanja in izseljevanja iz bolj oddaljenih območij, ohranjanje kulturne krajine ter celosten razvoj podeželja) pa so postavljeni na temelju ekonomskih, socialnih in okoljskih načel (Erjavec, 2001).

5. PRESTRUKTURIRANJE PODEŽELSKEGA PROSTORA V SLOVENIJI

Obsežne strukturne spremembe v kmetijstvu so prinesle povsem dojemanje podeželskega prostora. Zavaljo tega in zaradi pomembnega novonastalega geopolitičnega in strateškega položaja Slovenije v Evropi lahko pričakujemo v bližnji prihodnosti še obsežnejšo in dolgoročno razvojno preobrazbo. Dosedanje spremembe so vidne na eni strani zlasti v slabšanju demografske strukture in zaraščanju kmetijskih površin z gozdom, na drugi strani pa se povečuje zanimanje za podeželski prostor v smislu izrabe le-tega za rekreacijo in oddih (PRILOGA A).

Kmetijstvo kot nekdanj prevladujoča gospodarska panoga slovenskega podeželja postaja tudi v ruralnih območjih manj pomembna ekonomska panoga. Kmetijstvo danes prispeva okrog 3 % bruto družbenega proizvoda ter 5,3 % zaposlitev aktivnega prebivalstva (Marušič, 2004). Še vedno pa je kmetijstvo tisti dejavnik, ki na podeželju oblikuje krajino in naselja. Skupaj z gozdarstvom uporablja okrog 90 % celotnega prostora, delež kmetijstva v gospodarstvu podeželskih območij pa je še vedno bistveno večji od povprečja (Kovačič, 2000: 106) in s tem pomembno prispeva k zagotavljanju socialnega in prostorskega ravnotežja na podeželju, kjer še vedno predstavlja pomembno gospodarsko dejavnost in vir zaposlitve ter je pomemben dejavnik pri upravljanju z naravnimi viri in prostorom. Celovit razvoj podeželja je v veliki meri odvisen od gospodarske uspešnosti in razvitosti kmetijstva. Predstavlja tudi osnovo za razvoj drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, saj je nanj v celoti vezana živilsko predelovalna industrija, industrija kmetijske opreme in strojev, industrija gnojil, zaščitnih sredstev in krmil, precejšen del industrije gradbenega materiala, pretežen del prometa in trgovine s kmetijskimi in živilskimi proizvodi ter del izobraževalne in raziskovalne dejavnosti (kmetijstvo, živilstvo, veterinarstvo) in del turističnega gospodarstva (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006:60 - 62).

Kmetijstvo v konceptu celovitosti razvoja podeželja dobiva poleg pridelovanja živeža tudi druge družbeno pomembne funkcije (razvojno, naravovarstveno in prostorsko). V prihodnje bo pomembno soodločalo o razvoju podeželja, tako kot je v preteklosti s svojo specifično vsebino in dinamiko dela oblikovalo kulturni in socialni vzorec podeželskih skupnosti, ki je

kljub velikim družbenim spremembam še vedno razpoznaven kot tipičen in v današnjem času razslojevanja postaja privlačen vzor tudi za druge sloje prebivalstva.

Posledice kmetijskega prestrukturiranja so v podeželskem prostoru vidne kot zaraščanje in zmanjševanje kmetijskih zemljišč. Kar 16,4 % razpoložljivih kmetijskih zemljišč je v različnih fazah zaraščanja. Poleg tega se kmetijska zemljišča zmanjšujejo tam, kjer je večji razvojni pritisk in kjer so potrebe po novih zazidljivih površinah večje (Zavodnik Lamovšek, 2001: 22). Močno se je spremenil tudi način rabe kmetijskih zemljišč, kar se vidi skozi zatavljanje njiv in zaraščanje slabšega travinja. V ravninskih območjih pa se zaradi naglega in ekstenzivnega razraščanja urbanih struktur nenehno in občutno zmanjšuje obseg najboljših kmetijskih zemljišč. Tudi varstvo kmetijskih zemljišč ni ravno učinkovito, saj se je veliko kmetijskim zemljiščem, ki so bila trajno namenjena kmetijski proizvodnji spremenilo namembnost. Ravno tako posodabljanje kmetijstva (izboljšava lastnosti pridelkov, izboljšanje zemljišč in zemljiške strukture) vodi k spremenjenemu videzu prostora, premeščanje kmetij bližje kmetijskim zemljiščem pa pomeni rušenje tradicionalnih oblik podeželskih naselij.

Vzroki za opuščanje obdelovanja kmetijskih zemljišč in s tem posledično zaraščanje kmetijskih površin so različni (agrarno-politični, naravno-pridelovalni in socio-ekonomski). Zaraščanje je odsev porušenega ravnotežja med socio- ekonomskim položajem kmečkega prebivalstva in naravnimi možnostmi za kmetijsko pridelavo. K temu je dodatno prispevala otežena uporaba kmetijske mehanizacije za obdelovanje strmejših zemljišč, staranje kmečkega prebivalstva in neekonomičnost kmetijske rabe takšnih zemljišč. Da so bili kmetijski posegi nekoč bistveno intenzivnejši kot danes, lahko sklepamo iz gibanja gozdnatosti v preteklem stoletju (Zavodnik Lamovšek, 2001).

Prestrukturiranje kmetijstva se bo nadaljevalo zaradi relativno slabšega gospodarskega položaja kmetijstva in vse večje nujnosti racionalizacije pridelovanja ter neugodne starostne strukture kmečkega prebivalstva. Če bo ta proces prehiter in preobsežen, utegne povzročiti še intenzivnejšo depopulacijo nekaterih podeželskih območij, razpad podeželskih skupnosti in značilnega podeželskega kulturnega vzorca ter razkroj obstoječe kulturne krajine.

Pričakovana kriza v kmetijstvu ob vstopu Slovenije v EU bo prispevala k temu, da se bo še manjši delež prebivalcev aktivno ukvarjal s kmetijstvom, to pa bo pospešilo tudi proces izgubljanja identitete slovenskega podeželja, če le-to ne bo zmoglo napora za njeno ohranitev

ali celo oživitve v okviru sodobnih, tudi gospodarskih izzivov podeželja (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006).

Pri razvoju sodobnih dejavnosti ima slovensko podeželje zgolj obroben pomen, zato se tudi tehnološki prepad med urbaniziranimi območji in podeželjem vztrajno pogloblja. Omrežje pošt, vrtcev in šol na podeželju se vse bolj redči.

Vse te procese bi morala nekoliko omiliti denarna pomoč države in EU v obliki subvencioniranja, ki spodbuja razvoj kmetijstva in s tem ohranjanje podeželskega prostora. Glede na smer razvoja kmetijstva, se odkrivajo njegove nove funkcije, ki doslej niso bile opažene. Izpostavlja se predvsem njegov pomen za ohranjanje kulturne krajine, poseljenost hribovitih in odmaknjenih območij in socialno prijazne bivalne sredine. Na podlagi tega se teži k ohranjanju družinskega kmetijstva s čistimi, mešanimi in dopolnilnimi kmetijami.

5.1 Prostorske spremembe

Posledice dosedanjega razvoja v agrarnem prostoru pomenijo fizično spreminjanje velikega dela državnega ozemlja. Zaradi vse bolj zaostrenih pogojev kmetovanja in napredujoče uporabe mehanizacije, postaja komercialno kmetijstvo vse bolj intenzivno in se koncentrira v območjih, ki so za to proizvodnjo najbolj primerna. Pri tem pa se povečuje tveganje in obremenitev okolja na eni in zaraščanje in opustelost celih območij na drugi strani.

Najpomembnejša sprememba, ki očitno kaže notranje strukturne spremembe krajine je hitro širjenje gozda, ki je posledica zmanjševanja obsega kmetijske rabe zemljišč, s čimer se manjša prisotnost kmetijstva v prostoru. Po drugi strani pa ne smemo mimo tega, da tradicionalno intenzivneje obdelan kmetijski prostor izgublja naravno rastje zaradi načrtnih melioracij ali zaradi postopnega spreminjanja (spreminjanje pridelovalnih oblik, predvsem preusmeritev na različne tržne in s tem tudi pridelovalne niše). V območjih koncentracije prebivalstva razraščene grajene strukture usodno spreminjajo podobo krajine (Marušič, 1998).

Neustrezno gospodarjenje z naravnimi viri, ki povzroča različne degradacije in zaraščanje območij ter pretirana intenzifikacija kmetijstva in širjenje poselitve, ki nista v skladu z

naravnimi in kulturnimi kakovostmi prostora, vplivajo na vedno večje strukturne spremembe slovenske krajine.

Slovenija s svojimi naravnimi značilnostmi sodi med biotopsko najbolj pestre dežele Evrope. Mnogi biotopi so zavarovani v okviru različnih varovanih območji, kot so gozdovi, posebno varovani, gozdovi s posebnim namenom, območja naravne dediščine in podobna varovana območja. Mnogo je ogroženih in izpostavljenih degradacijam. Območja varovanja narave v Sloveniji zavzemajo 36 % ozemlja (<http://www.gov.si/mop/>, 20.9.2006). Snovanje več zavarovanih območij pomeni novo kvaliteto v urejanju podeželskega prostora in njegovega ohranjanja.

Slovenske krajine bi lahko označili kot arhaične, saj se je večinoma ohranila drobna členjenost, ki je v znatni meri posledica razgibanega reliefa, pa tudi sicer razdrobljenega lastništva. Družinske kmetije obdelujejo kar 600. 000 kosov zemlje ali povprečno 7,2 kosa/gospodarstvo. Povprečna velikost kosa znaša manj kot 1,4 ha (Marušič, 2004). Ne glede na tip kmetijstva, ki se bo v bodoče razvijal v slovenskem krajinskem prostoru, bo razdrobljenost nedvomno pomenila eno glavnih ovir za učinkovito pridelovanje in pričakujemo lahko, da bo postopno izginjala.

5.1.1 Oblike poselitev na podeželju

V sedanjem času se na podeželju oblikuje več različnih tipov poselitev, ki so izraz načina življenja in značilnosti slovenskih krajin. Na eni strani so se razvila območja zgostitve prebivalstva in zgoščevanj gospodarskih dejavnosti v zaledju mest, s težiščem po hkratni mešani porabi stanovanjskih, storitvenih, proizvodnih, rekreacijskih in drugih površin. Kar pomeni povečanje porabe kmetijskih površin ter obremenitev krajine. Prebivalstvo na njih živi na način, ki postaja enak mestnemu. Na drugih območjih pa se pojavljata dekoncentracija (tudi kot posledica deagrarizacije) prebivalstva in razkroj klasičnih ekonomskih gibal kmetijske krajine, kar se v prostoru kaže kot propad kulturne krajine.

»Po stopnji odzivnosti, po obliki pojavov in po vrsti potrebnih razvojnih ukrepov lahko razdelimo slovensko podeželje v pet skupin« (Zavodnik Lamovšek, 2002:19):

- *Podeželska območja v bližini gosto urbaniziranih krajev.* Ležijo v bližini velikih mest in izkoriščajo liberalnejšo lokacijsko politiko na podeželju, kakovostne značilnosti naravnega okolja ter blaginjo bližnjega mesta. Kmetijstvo je intenzivno, hkrati pa sta značilni velika rast prebivalstva in urbanizacija. Večinoma so že tako infrastrukturno opremljena in urbanizirana, da že težko govorimo o njihovi podeželski naravi. Pojavljajo se vprašanja onesnaženja vode in zemlje, kar vse ogroža kmetijsko dejavnost, kot tipično podeželsko funkcijo.
- *Podeželska turistična območja,* med katera štejemo predvsem obmorska ali hribovita območja, so dobro opremljena s turistično infrastrukturo, povzročajo izseljevanje mladih ljudi ter pogosto rušijo obstoječi kmetijski proizvodni sistem in tradicionalno poselitveno strukturo. Pretirana rast turističnih zmogljivosti vodi pogosto do lokalne prenaseljenosti in preobremenjenosti okolja ob sočasnem praznjenju obrobja. Obenem so obstoječa naselja s svojo arhitekturo in kakovostnim ambientom pomemben del turistične ponudbe.
- *Podeželska območja z mešanimi dejavnostmi* ostajajo odvisna od kmetijske dejavnosti, vendar je v njih že prisoten delež dopolnilnih dejavnosti kot so turizem, industrija ter druge storitve. Kljub temu so do danes obdržala razmeroma visok delež kmečkega prebivalstva ob obstoječi zemljiško-posesetni strukturi. Zemljepisno ležijo med razvitimi obmestnimi območji in težko dostopnimi podeželskimi kraji. Glede na težnje v prostoru so večinoma le prehodna faza v gospodarskem razvoju podeželskih območij. Iskati bo treba nove prijeme, ki bodo pripomogli k oblikovanju gospodarsko trdnih zasebnih kmetij, pa naj bo to z združevanjem zemlje posameznih kmetij ali s povečevanjem kmetijskoproizvodnih enot z odkupom ali z najemom obdelovalne zemlje.
- *Pretežno kmetijska podeželska območja,* na katerih je kmetijstvo še vedno primarna dejavnost. Delimo jih na območja, na katerih je kmetijstvo visoko razvito in pogosto povezano z učinkovitim tržnim pristopom ter na območja, na katerih ostaja kmetijstvo bolj tradicionalno in gospodarsko neučinkovito zaradi nizke storilnosti in so kljub redki naseljenosti kmetijsko prenaseljena.
- *Težko dostopna podeželska območja* obsegajo nekatera gričevnata in gorata območja, prevladuje pretežno gozd in kmetijska zemljišča ter redka, razpršena poselitev. Število prebivalcev upada oziroma gre že za popolno depopulacijo. Ta območja ne morejo

izoblikovati urbanega ravnotežja brez posega državne pomoči pri izkoriščanju primerjalnih prednosti ali potencialov območja.

Naselja so po videzu še kmečka, čeprav nekatera že močno preoblikovana, kar je izraz funkcijskih in vsebinskih sprememb razvoja podeželja. Več kot 64 % kmetij je na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami, delež čistih kmetij pa je okoli 19 % (Marušič, 2004).

V preteklosti je bilo malo načrtnega urejanja vasi. V večini primerov so bili posegi v vaški prostor neusklajeni z načeli varovanja narave in kulturne dediščine. V mnogih primerih je tako prišlo do trajne izgube in kvalitete potencialnih možnosti za njihov nadaljnji razvoj. Odseljevanje prebivalstva povzroča tudi fizični propad grajenih struktur v tem prostoru.

Tako prisotna vizualna degradacija in propadanje naravne in kulturne dediščine je posledica agresivnega in nekulturnega obnašanja v prostoru ter nenačrtnega in necelovitega razvoja. Veliko naselij ima danes dva dela, staro vaško jedro, ki običajno propada, in novi del. Ta dva dela se bolj ločujeta kakor dopolnjujeta. Še pogostejši pa je primer dograjevanja naselja z novimi stanovanjskimi hišami (http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf, 4.2.2006).

5.1.2 Demografske spremembe

Strukturna prilagoditev razmeram na svetovnem kmetijskem trgu vse večjemu številu kmetij ne omogoča primerne dohodka iz kmetijstva, kar povzroča na eni strani siromašenje kmečkega prebivalstva, na drugi strani pa pospešen beg s podeželja in povečano delovno migracijo. Beg s podeželja povzroča depopulacijo zlasti v odmaknjenih in manj razvitih območjih, kar pripelje do razpada obstoječe infrastrukture in razkroja kulturne krajine. Povečana delovna migracija sicer ohranja poseljenost in zagotavlja dohajanje življenjske ravni, vendar povečuje prometne tokove in s tem povezane probleme. Vse to povzroča na vasi tudi kulturne in družbene spremembe. Z odseljevanjem prebivalstva se zmanjšujeta intenzivnost in kvaliteta socialnih stikov, povečana mobilnost prebivalstva pa pospešuje vnos novih kulturnih vzorcev. Splošen proces koncentracije in zmanjševanje populacijske moči podeželskih skupnosti je pripeljal do koncentracije nekaterih družbenih dejavnosti (šole, vrtci, ipd.) v centralnih naseljih in na ta način odvzel mnogim manjšim vasem njihove temeljne življenjske funkcije.

Število kmetij se nenehno zmanjšuje in v številnih območjih povzroča nadaljnjo depopulacijo, opuščanje obdelovanja kmetijskih zemljišč in zaraščanje ter propad. Upadanje števila zaposlenih v kmetijstvu se pojavlja kot splošen nacionalni trend. Možnosti zaposlovanja izven kmetijstva pa so najslabše zlasti v oddaljenih podeželskih območjih s slabše razvejano gospodarsko in osnovno infrastrukturo. Najbolj kritične razmere na slovenskem podeželju so na obmejnih območjih ob hrvaško- slovenski meji, saj je novonastala meja marsikje skoraj ogrozila nadaljnjo poselitev in življenje.

Umikanju ljudi iz prostora botruje tudi to, da se v mnogih podeželskih območjih zaradi spremenjenih gospodarskih in družbenih okoliščin zanemarjajo razvojni potenciali in zmanjšujejo bivalne privlačnosti.

Med demografske značilnosti slovenskega podeželja spadajo tudi velike razlike med območji v pogledu gibanja prebivalstva. V 40,7 % naselij se prebivalstvo zmanjšuje, 27,7 % naselij demografsko stagnira, v 31,6 % podeželskih naseljih pa se povečuje z dotokom neagrarnega prebivalstva. Slednja so praviloma naselja v neposrednem zaledju urbanih središč, v ravninskih, za kmetijstvo najzanimivejših območjih. Višinska in odmaknjena območja se naglo praznijo (ibid.).

Struktura prebivalstva na slovenskem podeželju je vse bolj pestra. Vse tesnejša povezava podeželja z mestom vpliva na spremembo načina življenja in vrednot na podeželju. Kmečko prebivalstvo, ki je v obdobju agrarne družbe prevladovalo, je danes na podeželju v manjšini. V splošnem predstavlja po oceni okrog 12 % podeželske populacije (7,6 % celotne populacije), prevladuje le še v izrazitih agrarnih naseljih, nikjer pa ni več edini družbeni sloj (Kovačič, 2000: 101). Kmečki del podeželske populacije je v povprečju tudi mnogo starejši. Razlike so tudi v starostni strukturi družinskih članov. Na čistih kmetijah je bistveno slabša kot na mešanih in dopolnilnih kmetijah. Mešane kmetije so v demografskem pogledu najbolj vitalne.

Upadanje prebivalstva se bo še nadaljevalo (po letni stopnji tudi do – 2,0 %). Staranje in stagnacija števila prebivalstva Slovenije sta in bosta strukturna slabost na dveh tretjinah slovenskega ozemlja. Razlike med mesti in podeželjem so velike, ne samo v gostoti prebivalcev in v strukturi delovnih mest, ampak tudi v strukturi prebivalcev v mestih in na podeželju. 94 % prebivalcev v podeželskih naseljih je kmetov, za katere je značilna nižja

stopnja izobrazbe. Visok delež prebivalcev (22 %) ima samo nepopolno osnovno šolo ali pa so celo brez izobrazbe. V povprečnem podeželskem naselju je samo 5 % visoko ali nižje izobraženih (Zavodnik Lamovšek, 2001: 7 - 8).

5.1.3 Razvojne težnje

Na prostorski razvoj Slovenije vplivajo spremenjene družbeno-ekonomske in pravne razmere in z njimi povezane razvojne opredelitve države, pospešen razvoj tržnega gospodarstva, spremenjen geopolitični položaj Slovenije in na novo vzpostavljeni mednarodni odnosi, procesi globalizacije, vključitev v EU in s tem v SKP ter prehod v informacijsko družbo. Ob tem imajo pomembno vlogo procesi regionalizacije in večanje vloge regionalne ravni, krepitev pomena prostorskih razmerij kot lokacijskih dejavnikov, demografski trendi, migracije ter spremembe v gospodarski in socialni strukturi prebivalstva, spreminjanje vrednot in načina življenja, povečana je mobilnost slovenskih podjetij in slovenskega kapitala, večja je vloga tujega kapitala, prilagajanje evropskim standardom in merilom ter uveljavljanje novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij prometa in zvez (http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf, 4.2. 2006) .

Ob priključitvi EU-ju Slovenija sprejema in upošteva evropske prostorsko-razvojne perspektive, obenem pa želi nadgraditi evropske usmeritve za razvoj uravnoteženega in policentričnega sistema mest ter vzpostavitve novega odnosa med urbani in podeželskimi območji.

Vitalnost in privlačnost podeželja je ena izmed prioritet v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004: 8). Z vidika prostorskega razvoja je potrebno na podeželju spodbujati diverzifikacijo tistih gospodarskih dejavnosti, ki v povezavi s kmetijstvom in gozdarstvom omogočajo ohranjanje poseljenosti in vitalnost podeželja ter posredno ali neposredno prispevajo k visoki kvaliteti, prepoznavnosti in doživljajski privlačnosti njegove naravne in kulturne krajine. V urbanih središčih na podeželju pa naj se spodbuja razvoj delovnih mest in s tem zmanjšuje vsakodnevno migracijo. Razpršeno gradnjo se sanira s funkcionalnim dopolnjevanjem, naselja in krajino na podeželju pa je treba razvijati kot z urbani središči povezan gospodarski in bivalni prostor, v katerem se ohranja in razvija krajinske in arhitekturne kakovosti ter tako spodbuja prepoznavnost slovenskega podeželja. Poseljenost

podeželja naj se ohranja na območjih, ki so pomembna zaradi narodnoobrambnih vidikov in na območjih kakovostnih kulturnih krajin. Kar se tiče kmetijstva, se prostorske možnosti za razvoj modernega kmetijstva zagotavlja predvsem v ravninskih predelih, kjer so zato ustrezni pogoji in kjer je kmetijstvo lahko konkurenčno evropskim razmeram. Na območjih z najboljšimi pridelovalnimi pogoji se lahko kmetijska dejavnost specializira in racionalno prostorsko organizira, na območjih s slabšimi pridelovalnimi pogoji, to je na hribovitih in kraških območjih, pa je treba razviti dopolnilne programe in kmetijstvo razvijati v povezavi z vzdrževanjem kulturne krajine, preprečevanjem zaraščanja, ohranjanjem biotske raznovrstnosti, varstvom naravnih vrednot, promocijo in kvalitetno rabo kulturne dediščine ter trajnostno naravnanim turizmom (http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf, 4. 2.2006). Zlasti hribovita in gorska območja se zaradi naravnogeografskih značilnosti soočajo z gospodarskimi, družbenimi in okoljevarstvenimi problemi. Tu je potrebno zagotavljati osnovno gospodarsko in družbeno infrastrukturo, ustrezno upravljanje z naravnimi viri, pri čemer je treba upoštevati ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Spodbujati je treba sonaravni turizem, ekološki način kmetovanja, uporabo obnovljivih virov energije, za kar je na teh območjih praviloma več možnosti in zagotavljati podporo gorskim in hribovskim skupnostim.

Pri načrtovanju in urejanju podeželskih naselij in vasi se upošteva razvojne trende in hkrati ohranja njihovo tradicionalno strukturo ter se zagotavlja arhitekturno prepoznavnost na ravni celotnega naselja in na ravni posamezne funkcionalne enote ali dela naselja (Zavodnik Lamovšek, 2001).

Razvojne težnje v poseljenih podeželskih območjih so spontan razvoj, stagnacija ali upadanje na manj urbaniziranih ali neurbaniziranih območjih, depopulacija in gospodarska stagnacija v odmaknjenih podeželskih območjih. V urbaniziranih, dolinskih in ravninskih območjih je pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva, na podeželju pa še naprej upadanje.

5.1.4 Kulturna identiteta

Krajina kot nosilec identitete določenega prostora je odraz naravnih značilnosti prostora ter naravnih in antropogenih procesov v njem. V največji meri jo oblikuje raba prostora, najpomembnejše kmetijska raba in poselitev. Spremembe v gospodarskih razmerjih in

družbeni zgradbi podeželja spreminjajo podobo prvin v krajini. Podobo kmetijskega prostora v največji meri krojijo proizvodna usmeritev in pridelovalni postopki, posredno pa družbene in ekonomske osnove kmetijske pridelave. V mnogih podeželskih območjih se zaradi spremenjenih gospodarskih in družbenih okoliščin zanemarjajo razvojni potenciali in zmanjšujejo bivalne privlačnosti, kar ne samo vodi k zaraščanju kmetijskih površin, temveč tudi k umiku ljudi iz prostora (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 19).

Sodoben čas, ki spodbuja industrijsko proizvodnjo in urbano kulturo, potiska podeželje in njegovo kulturno dediščino na obrobje, da jo je skorajda že »uničil«. Vendar nekateri prebivalci mest, posebej tisti, ki niso integrirani neposredno v urbano okolje, cenijo kulturo podeželja zaradi njene celovitosti in zaradi načina življenja na podeželju, v katerem se spoštujeta naravna in kulturna dediščina (Kučan, 1998). Priznati je potrebno globalni pomen vrednot podeželja in na tem spoznanju graditi strategijo ohranjanja in oživljanja naravne in kulturne dediščine podeželskega prostora in podeželskega prebivalstva (Barbič, 2005).

»Sestavine kulturne identitete podeželja zadevajo materialno kulturo (naravno okolje, kulturno krajino, naselja, stavbno dediščino), duhovno kulturo (jezik, domače obrti, kulinariko, glasbo, plese, ljudsko umetnost, literaturo) ter specifičen način življenja (delovni ritem, pogostejši in pristnejši stiki med ljudmi, medsebojna pomoč in sodelovanje, tradicija in običaji)« (Barbič, 2005: 165). Slovenski kmetje in slovensko podeželje se tiho in nepretrgoma spreminjajo. S prinašanjem elementov urbanega življenjskega sloga in urbanih vrednot se počasi izpodriva tradicija podeželja. Dodatno pa kombiniranje zaposlitve in kmetovanja ob uvajanju sodobnih tehnoloških dosežkov v kmetijstvu vodi v individualizacijo posameznih kmetijskih gospodarstev. Posledica tega je omejevanje in opuščanje sodelovanja med vaščani, ki je vse bolj omejeno zgolj na posebne družabne dogodke in izjemoma na določena delovna opravila. Prostočasne aktivnosti, tradicionalni običaji in vrednote vse bolj izginjajo ali se spreminjajo (Barbič, 2005). Vključitev Slovenije v EU te procese še pospešuje, kar bo dodatno ogrozilo tradicionalno kulturno identiteto podeželja. Ta proces je moč zaustaviti ali celo preusmeriti z vključevanjem naravnih virov in kulturne dediščine v programe lokalnega razvoja ter z njihovo sočasno vključitvijo v lokalni življenjski slog.

Kulturna indentiteta kot sestavina strategije razvoja podeželja sicer pridobiva na pomenu. K temu so pomembno prispevale nove gospodarske dejavnosti na podeželju. Vendar nekdanjo

specifično identiteto zamenjuje »nova« identiteta podeželskih skupnosti, ki temelji predvsem na izpostavljanju lokalnega in enkratnega. Kulturno identiteto poleg materialne in duhovne kulture prebivalcev podeželskih skupnosti določata tudi naravno in socialno okolje, v okviru katerega domačini živijo in se povezujejo.

5.2 Ekonomsko – socialne spremembe

Z zmanjšanjem kmečkega prebivalstva in poslabšanjem demografske strukture se je zmanjšala kmetijska vloga podeželskih naselij. Gre predvsem za zmanjšanje obsega kmetijske dejavnosti, ne pa za njihovo kakovostno spreminjanje. Drobitev posestne strukture, opuščena zemljišča, neizkoriščeni lokalni potenciali, vse to govori o prevrednotenju ekonomskega in socialnega temelja podeželskih naselij. Naselja postajajo ekonomsko neodvisna od svoje okolice in zemljišča, funkcijsko in socialno pa povezana z regionalnimi središči. V marsikaterem naselju je bivanje postalo pomembnejše od proizvodnje kmetijske dejavnosti.

Nova vloga podeželskih naselij je po eni strani posledica višjega osebnega in družbenega standarda ter izboljšane bivalnega okolja. Z razmahom oskrbnih in storitvenih dejavnosti so številna podeželska naselja glede opremljenosti postala primerljiva z mestnimi stanovanjskimi soseskami. Poleg tega se v podeželskih naseljih širijo storitvene in proizvodne dejavnosti. Bodisi kot dopolnilne dejavnosti ali celo kot samostojne dejavnosti, ki v celoti zamenjujejo kmetijsko.

Zaradi nezadostnega dohodka na večini naših kmetij je vse bolj pomembno iskanje možnosti za vključevanje dopolnilnih dejavnosti. V interesu nam je namreč, da zadržimo dovolj veliko število kmetij na območjih, kjer zaradi neugodnih razmer kmetovanje nikoli ne bo ekonomsko privlačno, dodaten dohodek pa lahko zagotovijo prav dopolnilne dejavnosti. S tem se ohrani kmetija, poseljenost teh območij, hkrati pa ekološke in estetske kvalitete krajine (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006:17). Kmetije iščejo dodaten vir dohodka zlasti v nekmetijskih dejavnostih. Majhnost kmetijskih gospodarstev in možnost zaposlitve zunaj kmetijstva so povzročili preoblikovanje čistih kmetij v mešane in dopolnilne. Velik del prebivalstva je prešel iz kmetijskega v nekmetijske družbene sloje. Mešana gospodarstva so pravzaprav zaslužna za ohranjanje drobne členjenosti in pestrosti slovenskih krajin. Preživijo namreč lahko ob znatno manjših posestih, hkrati pa

tudi zadržujejo procese koncentracije, ki so značilni za razvoj kmetijstva v prostoru – koncentracije posesti in koncentracije zemljišč. V Sloveniji je več kot polovica kmetij (52,9 %), ki so manjše od 2 ha in imajo skupaj 12,7 % vseh kmetijskih zemljišč. Toda več kot 40 % vse kmetijske zemlje v Sloveniji je v lasti kmetij, ki imajo do 5 ha zemljišč (Marušič, 2004).

Vendar zaradi zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih prebivalstvo odhaja s podeželja. Ker je eden od ciljev strukturne politike ohraniti slovensko podeželje poseljeno, je potrebno še podkrepiti odpiranje novih delovnih mest na podeželju, predvsem v drobnem gospodarstvu, storitvenih dejavnostih in različnih oblikah samozaposlovanja. Močan poudarek na podeželju je namenjen razvoju kmetijstva (intenziviranje kmetijstva, uvajanje alternativnih proizvodnih programov, načinov ekološkega kmetovanja, domači pridelavi kmetijskih pridelkov, prodaji pridelkov ipd.) ter gozdarstvu (predelava lesa doma na kmetijah).

5.2.1 Dopolnilne dejavnosti na kmetiji

Dopolnilna dejavnost na kmetiji je s kmetijstvom oziroma z gozdarstvom povezana dejavnost, ki se opravlja na kmetiji in omogoča kmetiji boljšo izrabo njenih proizvodnih zmogljivosti ter delovne sile družinskih članov (<http://www.icra.si/content/view/67/135/>, 24.4. 2006).

Kmetijska dejavnost kmetom ne zagotavlja več ustrezno močnega gospodarskega položaja in s tem primerne dohodkovne položaja. Zato se je marsikatero kmetijsko gospodarstvo odločilo poiskati dodaten vir zaslužka v dopolnilnih dejavnostih na kmetiji, ki doživljajo pravi razcvet v raznovrstnosti in obsegu. Le-te so lahko pomemben vir zaposlitve na kmetiji in lahko bistveno izboljšajo dohodkovni položaj kmečkega gospodarstva. Za vsa gospodarstva je značilen dolgoročen trend prehoda delovne sile iz kmečkih gospodinjstev v nekmetijske zaposlitve. Tehnični napredek posledično zmanjšuje potrebo po delovni sili, trend dolgoročnega padanja cen pa bistveno otežuje dohodkovni položaj kmeta. Tako na odločitve za pridobivanje dodatnega dohodka znotraj kmečkega gospodinjstva vplivajo tako eksogeni (splošno pomanjkanje delovnih mest, nezaposlenost, povečan interes za življenje v čistem naravnem okolju, pestrost povpraševanja po pridelkih, izdelkih in surovinah ipd.) kot endogeni (razpoložljivi viri, individualna družinska iniciativa) dejavniki (glej shemo 1) (Potočnik, 2002: 84). Ti spodbujajo sodobne tehnologije pridelave in predelave organskega živeža z oživljanjem in dopolnjevanjem tradicionalnih načinov pridelave in predelave

kmetijskih pridelkov. Po številčnosti izstopajo zlasti predelava hrane, storitve s kmetijsko mehanizacijo, predelava lesa in turistična dejavnost na kmetiji (Pompe, 2006: 5). Razlogi za iskanje alternativnih virov dohodka kmečkega prebivalstva so tudi majhna in razdrobljena posest in razmeroma nizka kmetijska produktivnost.

Shema 1.1: Vzroki za razvoj dopolnilnih dejavnosti

Vir: POTOČNIK, IRMA (2002): »Geografski vidiki dopolnilnih dejavnosti na slovenskih kmetijah«. *Sodobno kmetijstvo*, l. 35, št. 2, str. 84.

Ker dohodki iz kmetijstva padajo, bodo večje kmetije za ohranitev dohodkovnega položaja prisiljene razmišljati v smeri intenziviranja, specializacije in koncentracije, manjše pa v smeri kombiniranja dohodka iz kmetijstva z nekmetijskim. Mnoge kmetije imajo zato možnost, da razvijejo dopolnilne dejavnosti z namenom, da dosežejo višjo stopnjo zaposlenosti družinske delovne sile in višji dohodek. Poleg tega dopolnilne dejavnosti omogočajo tudi boljšo izrabo virov na kmetiji, pozitivno prispevajo k sonaravni rabi lokalnih virov, uporabi tradicionalnih, etičnih in okolju ter živalim prijaznejših metod. Samo z razvojem samostojnih gospodarskih dejavnosti lahko podeželske skupnosti zmanjšujejo svojo odvisnost od prispevkov kmetijske politike (Črnič Istenič, 2006).

Gospodarske dejavnosti, ki temeljijo na kmetijstvu in drugih lokalnih virih, so se izkazale kot izredno učinkovite, ne le kratkoročno, temveč tudi dolgoročno. Najbolj izrazit tovrstni primer

je podeželski turizem. Kmetijstvo in podeželsko okolje predstavljata vir turizma in hkrati od njega živita ali si vsaj izboljšujeta socioekonomski položaj.

Slovenija ima za razvoj turizma še veliko možnosti. Krajinska raznolikost in razmeroma visoka stopnja naravne in kulturne ohranjenosti, policentrična zasnova naselij in veliko število turistično-rekreacijskih središč omogočajo razvoj pristočasnih dejavnosti praktično na celotnem območju države. Hitro raste pomen podeželja kot prostora za koriščenje prostega časa, saj se povečuje zanimanje za ohranitev zdravja, telesnih in duševnih zmogljivosti, intenzivne športno-rekreacijske dejavnosti, dejavno doživljanje narave in spoznavanje ter uživanje kulturne dediščine. Turistična ponudba podeželja dodaja podeželskemu prostoru in kmetijstvu dodatno vlogo. Prispeva k ustvarjanju novih delovnih mest, dodatnega dohodka, varstvu okolja in ohranjanju kulturne dediščine. Ima pa seveda tudi negativne učinke kot so naraščanje življenjskih stroškov, onesnaževanje okolja, opuščanje kmetovanja, ipd. (Zavodnik Lamovšek, 2001).

Učinki dopolnilnih dejavnosti so raznovrstni. V okviru tega lahko izpostavimo nekatere pozitivne učinke (zagotavljanje paritetnega dohodka, izboljšanje življenjskega standarda in socialne varnosti družine, generiranje novih naložb, itd.), pa tudi nekatere negativne učinke (premalo razpoložljivih posojil in subvencij, nestabilen in majhen trg, spremembe zakonodaje, precejšnja in tvegana finančna vlaganja). Razvoj dopolnilnih dejavnosti pri nas ovira neurejena zakonodaja in s tem povezano pridobivanje zahtevane dokumentacije za registracijo dejavnosti. Poleg tega težavo predstavlja pomanjkanje investicijskih sredstev za izgradnjo kapacitet v dopolnilnih dejavnostih, predvsem na področju turizma in predelave živil, ter neugodni finančni pogoji za pridobitev posojil oziroma premajhne državne vzpodbude (Potočnik, 2002: 87). S pomočjo države, z njenim vključevanjem v problematiko dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, bi se lahko stanje na slovenskih kmetijah zelo izboljšalo. Sedaj se lahko z dopolnilnimi dejavnostmi uspešno ukvarjajo le kmetije, ki imajo zadosti delovne moči in razvojno sposobnejše kmetije. Zaradi specifičnosti slovenskega poselitvenega, prometnega in gospodarskega prostora, bi morala regionalna razvojna politika še posebej upoštevati razvoj lokalnih potencialov ob pomoči dopolnilnih dejavnosti, v prometno odmaknjenih, obmejnih in gospodarsko šibkih območjih.

Vendar če h gospodarskim učinkom prištejemo še okoljske in socialne učinke in zaradi nekaterih izrazito pozitivnih učinkov (sonaravna raba lokalnih virov, okolju prijazne

tehnologije, ponovna uporaba tradicionalnih metod, posodobitev lokalne infrastrukture, upoštevanje lokalnih tradicij, izboljšanje demografske in agrarne strukture, krepitev lokalne identitete, vključevanje družinskih članov), prav te dejavnosti predstavljajo razvojni potencial kot alternativa ali dopolnitev konvencionalnemu kmetovanju. Ne gre pa zanemariti negativnih okoljskih in socialnih učinkov (neprilagojenost nove tehnologije lokalnemu okolju, nenadzorovani in okolju škodljivi masovni posegi, motnje ustaljene kmetijske proizvodnje, nevarnost opuščanja primarne kmetijske proizvodnje, prilagoditev okusu in zahtevam kupcev, nesoglasja in spori v lokalnem okolju, otežkočeno usklajevanje različnih interesov ter preobremenjenost družinskih članov), ki jih je potrebno čimbolj zmanjšati (glej tabelo 1) (Potočnik, 2002: 86, 87).

Tabela 1.1: Učinki dopolnilnih dejavnosti na kmetiji

UČINKI DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI NA KMETIJI		
EKONOMSKI UČINKI	SOCIALNI UČINKI	OKOLJSKI UČINKI
A. POZITIVNI UČINKI		
<ul style="list-style-type: none"> • višji in stabilen dohodek • izboljšanje kakovosti življenja • nove naložbe • večja socialna varnost 	<ul style="list-style-type: none"> • izboljšanje demografske in agrarne strukture • ohranjanje lokalne tradicije • krepitev lokalne identitete • vključitev vseh družinskih članov 	<ul style="list-style-type: none"> • sonaravna raba lokalnih virov • izboljšanje lokalne infrastrukture • okolju prijazne tehnologije • ponovna uporaba tradicionalnih metod
B. NEGATIVNI UČINKI		
<ul style="list-style-type: none"> • pomanjkanje posojil, subvencij • velika in tvegana finančna vlaganja • nestabilen in majhen trg • spremembe zakonodaje 	<ul style="list-style-type: none"> • prilagoditev okusu in zahtevam kupcev • nesoglasja in spori v lokalnem okolju • otežkočeno usklajevanje različnih interesov • preobremenjenost družinskih članov 	<ul style="list-style-type: none"> • neprilagojenost nove tehnike/tehnologije lokalnemu okolju • nenadzorovani in okolju škodljivi masovni posegi • motnje ustaljene kmetijske proizvodnje • nevarnost opuščanja primarne kmetijske proizvodnje

Vir: POTOČNIK, IRMA (2002): »Geografski vidiki dopolnilnih dejavnosti na slovenskih kmetijah«. Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 2, str. 87.

5.2.2 Socialna izključenost in podeželska revščina

Socialna izključenost je opredeljena kot neuspeh v sodelovanju v temeljnih podsistemih družbe: ekonomskem, demokratičnem in zakonskem, socialnem in medosebnem. V Sloveniji prevladuje precej tradicionalna oblika socialne izključenosti, ki je koncentrirana v majhnih krajih, med starejšimi, slabo izobraženimi ljudmi, ostarelimi kmeti, brezposelnimi osebami, ki opravljajo priložnostna dela za plačilo. Socialna izključenost je bolj nakopičena na podeželju kot v urbanih območjih.

Slovenska kmetijska politika se sploh ne ukvarja s problemom revščine kmetov kot svoje ciljne populacije, niti ne z revščino podeželskih skupnosti kot svojih ciljnih območij. Tudi na splošno se s proučevanjem revščine v Sloveniji do nedavnega niso posebej ukvarjali. Ana Barbič (2005) v svoji knjigi Izzivi in priložnosti podeželja povzema rezultate raziskave Danice Hafner Fink o družbeni slojevitosti in ugotavlja, da največji procent kmetov pripada najnižjemu družbenemu sloju, ki sicer še ne pomeni biti reven, obstaja pa večja možnost, da se posamezniki oziroma poklicne skupine iz tega družbenega sloja znajdejo v revščini.

Razlika med socioekonomskim standardom med podeželskimi in urbanih območji je očitna. »Na podeželju je na podlagi raziskav s področja ruralne sociologije mogoče izluščiti kar nekaj specifičnih kazalnikov kmečke oziroma podeželske revščine, tako materialne kot socialne revščine kmečkega prebivalstva in (odmaknjenih) podeželskih skupnosti« (Barbič, 2005: 59):

- Poraba denarja in vlaganja v nematerialni standard (izobraževanje, kultura, šport, počitnice in razvedrilo) so, kljub morebitnim prihrankom, majhni.
- Kmetije, na katerih živijo le starejši ljudje in so brez naslednika, so kot gospodarske enote neperspektivne, zato je pričakovati zmanjševanje življenjske ravni tistih, ki na njih živijo.
- Neperspektivne so tudi kmetije, katerih nasledniki ne dobijo partnerja, da bi si ustvarili družino, ki je bistvenega pomena za obstoj in napredek kmetije. Osamljenost, alkoholizem, depresivnost so neogibni spremljevalci samskih kmetov in kmetic.
- Bolezen oziroma odsotnost nege starejših bolnih kmetov in kmetic le-te neredko odrine na samo družbeno obrobje, celo na sam prag preživetja.
- Težka dostopnost do naselij ali posameznih kmetij se kaže v slabi prometni in komunalni infrastrukturi.

- Pomanjkljiva zdravstvena, vzgojno-izobraževalna in kulturna infrastruktura sama po sebi postavlja kmete in druge prebivalce podeželja vseh generacij v podrejen položaj v primerjavi s prebivalci urbanih in polurbanih naselij.
- Odsotnost in omejene možnosti za družbeno življenje posebej marginalizirajo mlade s podeželja, ki nimajo možnosti za srečevanja z vrstniki in kmečke ženske, ki so po tradiciji zaprte v družinski krog.

Tem dejavnikom se pridružujejo še globalni dejavniki socialnega izključevanja kot so globalizacija, ekonomske in tržne sile, tehnološko-prostorske spremembe, demografske spremembe in zaposlenost, ekonomska in socialna prikrajšanost ter odliv delovne sile in slabe možnosti za zaposlenost na zemlji.

V Sloveniji poleg že naštetih dejavnikov pospešujejo socialno izključenost še drobljenje kmetijskih zemljišč, pomanjkanje ekonomskih vlaganj v kmetijstvo, propad majhnih, podružničnih nekmetijskih in kmetijskih podjetij, neustrezna kmetijska politika, regionalne razlike, naraščanje brezposelnosti na podeželju, ekonomska slabitev kmetij (dolgovi kmetov) ter tradicionalno razumevanje vloge ženske na kmetiji (Zemljič, 2002: 13). Vključevanje v SKP še dodatno ogroža ekonomsko in socialno stanje socialno šibkejših.

Slovenija nima kapitala za podporo malih kmetij in za prestrukturiranje celotnega kmetijstva. Zapiranje velikih državnih posestev in drugih podjetij je osiromašilo ruralna območja za že obstoječo socialno in kulturno omrežje. Nekje pa se je zaradi nezaposlenosti povečalo vračanje na podeželje. Mladi iščejo možnosti za kmetovanje in oblikovanje servisnih dejavnosti, vendar pogosto le povečujejo brezposelnost na podeželju.

Delovna mesta so skoncentrirana v urbanih centrih, male podeželske obrate so večinoma zaprli, kar je še povečalo brezposelnost na podeželju. Kmetje iščejo delo v mestih, zlasti tisti, ki prihajajo s tako imenovanih mešanih kmetij, »polkmetje«, ki jim kmetijska dejavnost ne omogoča preživetja. Ti igrajo pomembno vlogo blažilcev socialnih stresov. Po drugi strani pa vzporedno s procesom koncentracije delovnih mest teče tudi proces dekoncentracije, saj se vzpodbuja samozaposlovanje in odpiranje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. Vendar se kljub temu, gledano v celoti, prepad med urbaniziranimi območji in podeželjem še povečuje. Razlike so tudi med posameznimi regijami, ki so ekonomsko različno razvite in imajo različne stopnje brezposelnosti.

Neenakosti so pogojene s sposobnostmi in različnimi dostopi posameznika do izbire svojega načina življenja, predvsem pa s strukturnimi spremembami družbe. Razslojevanje prebivalstva v Sloveniji zadnja leta teče zelo hitro in opazno. Problemi socialne izključenosti in podeželske revščine so skoncentrirani v tipičnih ruralnih območjih. Zlasti v majhnih, prostorsko izoliranih krajih ter med slabo izobraženimi, delovno neaktivnim (socialno so najbolj izključeni kmetje), brezposelnim ali upokojenim prebivalstvom. »Socialna izključenost celotnih območij se kaže kot upadanje tradicionalne ekonomske baze, naraščanje težav pri razvoju alternativnih in ekonomskih priložnosti, s pomanjkljivo infrastrukturo in servisno oskrbo ter z izčrpanostjo človeških virov, ki so bistveni za podjetništvo in obstoj neformalnih socialnih mrež« (Zemljič, 2002: 16). V Sloveniji k socialni izključenosti pripomore tudi pomanjkanje razvojnih načrtov za celovit razvoj podeželja, kjer pa ti so, pa njihova nepovezanost. Programi na podeželju bi morali biti bolj povezano usmerjeni v usposabljanje človeških virov ter ustvarjanje novih delovnih mest, saj sta izobrazba in brezposelnost ključna dejavnika socialne izključenosti.

Program javnih del (PJD) na podeželju, katerega je obravnavala Ana Barbič (2005: 74), je inštrument države za blažitev socialnih problemov odkrite brezposelnosti in predstavljajo družbeno koristno delo. Vključitev vanj pomaga dolgotrajno brezposelni osebi prebroditi »krizo odvečnosti in izključenosti« oziroma ji pomaga ohranjati njene poklicne sposobnosti in njeno samozavest. Javna dela imajo socialno funkcijo, njihov osnovni namen je blažiti probleme brezposelnih, jim zagotavljati socialno vključenost oziroma smiselno dejavnost ter s tem preprečevati njihovo apatijo, izgubo delovnih navad in marginalizacijo.

Na podlagi Evalvacije PJD v kmetijstvu in na podeželju (Barbič, 2005: 76 - 77) opozarja Barbičeva na revščino številnih kmečkih družin in vaških skupnosti. Ta je v večji meri socialne (osamljenost, pomanjkanje delovnih moči) kot ekonomske narave (opremljenost kmečkega gospodinjstva in gospodarstva). K eni in drugi revščini prispeva pomemben delež slaba infrastruktura, predvsem slabo vzdrževane ceste.

6. PROGRAMI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA PODEŽELJA

Slovenija je že pred vstopom v EU izvajala programe za ohranjanje vitalnosti in razvoja podeželja. Pomembno vsebinsko razsežnost v razvoju slovenskega podeželja je prinesla ustanovitev Sektorja za celosten razvoj podeželja in obnovo vasi (CRPOV) pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano leta 1991.

6.1 Programi celostnega razvoja podeželja in obnove vasi

Programi celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) postavljajo kmetijstvo v kontekst celostnega razvoja podeželja. Tako so bili s strani države začrtani prvi koraki na poti celostnega reševanja kmetijske in podeželske problematike, kjer se enakovredno poudarjajo agrarno-proizvodni cilji in zaščita slovenskega podeželja in vasi, njen nadaljnji skladni razvoj, ohranjanje in vzdrževanje kulturne krajine, varovanje kmetijskih površin in ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja.

Med projekte CRPOV sodijo predvsem lokalni projekti razvoja podeželja (kmetijska infrastruktura, ohranjanje kulturne dediščine ipd.) in obnove vasi, urejanje vinskih turističnih cest ter regionalni projekti razvoja podeželja in obnove vasi (npr. projekt Po poteh kulturne dediščine).

Cilji, ki naj bi jih s programom CRPOV dosegli, so sledeči (Kokolj Prošek, 2002: 6):

- motiviranje prebivalcev podeželja za samostojen razvoj,
- oblikovanje razvojne vizije na podlagi soglasja prebivalcev ,
- razvijanje in ohranjanje značilnosti podeželja in vasi, njenih vrednot in istovetnosti,
- usposabljanje in reševanje za celostno reševanje problemov podeželja in vasi,
- zagotoviti čim bolj celostno obravnavanje in načrtovanje vseh razvojnih ciljev ter projektov za njihovo uresničevanje, vključenih v razvojni projekt CRPOV.

Uresničevanje projektov CRPOV predvideva tri faze: pripravo, uvajanje in izvajanje projektov, katerih glavni namen je, da se na zaključenih podeželskih območjih ustvari pogoje za njihov uspešen razvoj oziroma se izboljšajo življenjski pogoji tam živečega prebivalstva. V sklopu uvajanja programa CRPOV gre za enoletno delo na animaciji prebivalstva z aktivnim

sodelovanjem in soodgovornostjo lokalnega prebivalstva pri oblikovanju in pripravi razvojnega projekta, pomočjo in sodelovanjem občine, strokovnjakov in države. V procesu uvajanja je treba usposobiti zainteresirano skupino prebivalcev, ki si v fazi izvajanja prizadeva za uresničevanje zastavljenih izvedbenih projektov. Ti projekti morajo biti rezultat sistematičnega dela čim večjega števila prebivalcev, ki ob pomoči različnih strokovnjakov analizirajo razvojne možnosti območja, kjer živijo, ugotavljajo, kakšne so njihove priložnosti, kaj jih ogroža in kakšne so njihove slabosti ter hkrati oblikujejo ideje, iščejo rešitve za probleme itn. Le ob ustrezni strokovni pomoči lahko prebivalci oblikujejo razvojno vizijo svojega kraja, opredelijo prednostne razvojne cilje in projekte, s katerimi bodo lahko te cilje dosegli. Razvojne cilje je treba razpresti dovolj široko, da pokrijejo vso pestrost podeželskega življenja. V okviru petih t.i. prostorov (življenjski, naselitveni, družbeni, kulturni in delovni) se lahko uspešno opravi analitični in izobraževalni del programov uvajanja CRPOV, marsikdaj pa se v njihovem okviru bolj ali manj dokončno oblikujejo tudi že izvedbeni projekti (Pelc, 1999).

Razvojni projekti CRPOV naj bi predstavljali nadaljevanje uvajalnih programov. Usposobljene institucije morajo v nadaljevanju v skladu z veljavnimi predpisi izdelati predloge razvojnih aktivnosti in konkretnih projektov, ki so odraz skupnih razvojnih razmišljanj ljudi določenega območja ter finančne načrte pokrivanja investicij z dokazili o zagotovljenih sredstvih. Vendar se v praksi nadaljuje le majhno število razvojnih projektov. V veliko primerih se aktivnosti zaključijo po končanem uvajalnem programu in mora preteči kar nekaj let, da se nadaljujejo. Delni razlog temu je v neusklajenosti institucij, ki skrbijo za razvoj podeželja v Sloveniji, neizdelani nacionalni strategiji razvoja podeželja ter relativno majhnemu deležu sredstev proračuna, ki je namenjen razvoju podeželja.

Celosten razvoj podeželja in obnova vasi je sestaven in zelo pomemben del kmetijske strukturne politike in politike razvoja podeželja ter po vsebinah, pristopu in rezultatih primerljiv s sodobnimi programi v EU. Ukrepe razvoja podeželja pa dopolnjujejo še nekateri ukrepi v okviru predpristopne pomoči EU. To so ukrepi v okviru programa Phare in dejavnosti v okviru programa predpristopne pomoči Sapard .

Čeprav so bili v okviru programov CRPOV na lokalni ravni doseženi spodbudni rezultati, so ti omejeni na manjše lokacije, pogosto pa se ustavi pri nadaljevanju projektov, ki bi njihovo funkcionalnost ohranili daljše časovno obdobje. Poleg tega cilji, ki jih zasledujejo programi

CRPOV pogosto niso zrcalo najnujnejših potreb razvoja podeželja. To kaže na potrebo po jasni opredelitvi prednostnih ciljev razvoja podeželja, ki bi ji sledila ocena najučinkovitejših ukrepov za doseganje teh ciljev.

6.2 Programi CRPOV na Vojskem ter v sosednjih krajih

Kot smo videli, je bilo Vojsko v 70-ih letih še močno izolirano od širše družbe, gospodarsko nerazvito in novosti so le počasi pronicale v to podeželsko okolje. Kasnejši gospodarski, družbeni in regionalni razvoj ter ukrepi usmerjeni v razvoj podeželja so tudi Vojsko približali mestu in omogočili razvoj vasi, ki ima čudovite naravne danosti za razvoj obrti, turizma in s tem gostinske ponudbe. Kmetijstvo kot glavna dejavnost na podeželju, naj bi ostala le še kot dodatna dejavnost prej omenjenim.

V devetdesetih letih je bilo Vojsko vključeno tudi v programe CRPOV, z namenom da se pospeši razvoj kraja v skladu z ohranjanjem značilnosti podeželja. Koncept programa CRPOV na Vojskem je bil široko zasnovan. V podprojektih so sledili dokaj splošnim ciljem, ki so bili skladni z razvojno filozofijo kraja, ki je temeljila na spoštovanju tega kar je ustvarila narava tekom let in na tem kar so ustvarili na tej planoti nekdanji rodovi. Prioritetni cilji so bili razvoj tako imenovanega »mehkega« turizma, turistična ureditev kraja in predstavitev Vojskarske planote ter iskanje novih idej v smeri predelovanja lesa. Poleg tega so bili v program CRPOV zajeti še sledeči cilji, ki so vsak po svoje težili k napredku in urejenosti kraja (ohranitev in posodobitev podružnične šole, z namenom krepitve povezanosti najmlajših prebivalcev območja z domačim krajem, in s tem ohranjanje poseljenosti; oživitev družabnih dejavnosti; obnova cerkve, znamenja in drugih kulturnih spomenikov; obujanje tradicije in starih običajev; organizacija turizma na kmetijah, ki pomeni povečanje turističnih zmogljivosti območja, več možnosti za dopolnilne in druge dejavnosti in s tem hitrejši gospodarski razvoj, pa tudi dvig kakovosti življenja in odpiranje novih delovnih mest) (Pelc, 1995: 22).

Vendar je bil potrebno za razvoj novih dejavnosti na Vojskem izpolniti nekatere predpogoje. Posodobiti je bilo potrebno cestno omrežje, urediti komunalno infrastrukturo (odvoz odpadkov, ki do tedaj ni bil organiziran, posodobiti in dograditi vodovodno omrežje, urediti javno razsvetljavo), eden glavnih ciljev je bila tudi razširitev telefonskega omrežja. Vojskarji

namreč do tedaj niso imeli telefonov in jim je to pomenilo vzpostavitev komunikacije celotne vasi s svetom.

Na področju kmetijske dejavnosti so bile vsekakor nujne novosti in izboljšave v smeri doseganja višjega dohodka, dviga kakovosti življenja in uporaba novih, okolju prijaznih načinov pridelovanja te ureditve vloge kmetijstva kot vzdrževalca kulturne krajine. In kot zadnje je za Vojsko pomembno uvajanje dopolnilnih dejavnosti, ki do tedaj niso bile zastopane v večjem številu. Največje možnosti poleg turistično-gostinske dejavnosti so videli v lesno-predelovalni dejavnosti (Pelc, 1995).

Poleg Vojskega so se projekti CRPOV-a izvajali tudi po drugih krajevnih skupnostih v občini Idrija (V Podlanišču, Ledinah, Črnem Vrhu nad Idrijo, Novakih, Idrijskih Krnicah in Šebreljah).

V Idrijske Krnice in Masore je projekt CRPOV prinesel nov način razmišljanja. Nekdanje tarnanje nad nemočjo hribovskih kmetov je zamenjalo živo zanimanje za skupne probleme in iskanje najboljših rešitev za vso skupnost. Najbolj odmeven projekt v tej vasi je bil ureditev prireditvenega prostora, ki je v poletnih mesecih osrednje prizorišče vseh javnih prireditev na planoti. Zgradili so večnamenski objekt, ki je namenjen tudi oddajanju vsem, ki želijo tu organizirati prireditve in srečanja, s čimer se privabi še več ljudi v to lepo slikovito vasico (Bogataj, 2003: 7).

Za vse to in za ohranitev poseljenosti pa je ključnega pomena dobra infrastrukturna tako cestna kot komunikacijska, za kar pa bodo potrebna še velika finančna vlaganja, saj je le-ta dotrajana in zastarela.

V Šebreljah so v okviru projektov CRPOV dali poudarek izdelavi suhomesnatih izdelkov, zlasti Šebreljskemu želodcu. Na podlagi tega je nastalo Združenje izdelovalcev Šebreljskega želodca, ki skupaj s turističnim društvom skrbita za razvoj in motivirata ter povezujeta ljudi na planoti (Bizjak, 2002).

Kmetijstvo, turizem ter dopolnilne dejavnosti predstavljajo temeljne poti razvoja na celotnem področju idrijskega in cerkljanskega podeželja. V tej smeri so bili načrtani tudi posamezni projekti CRPOV-a, ki sem jih na kratko predstavila. Ti projekti so bili sicer uspešno izpeljani,

in so na podeželje prinesli marsikaj koristnega - podeželje je pridobilo na pomenu, stiki med ljudmi so se obnovili in okrepili, oživeli so stari običaji, nastala so nova združenja, odprle so se možnosti za dodatno finančno pomoč (nepovratna sredstva za projekte ter možnosti pridobitve kredita za posameznike), ipd. Ustavilo pa se je po zaključitvi projekta. Prav vsi se spopadajo s problemi financiranja izvedbenih projektov. Razen sredstev občin in razpisa Ministrstva za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano, kjer pa je na voljo zelo malo sredstev, drugih javnih sredstev za izvajanje CRPOV ni (Ščančar, 2005). Šibko je tudi sodelovanje razvojnih, strokovnih in upravnih institucij na lokalnem nivoju pri pripravi operativnih razvojnih projektov in iskanju sredstev na nacionalnih in mednarodnih razpisih. Prav tako se pri pripravi skupnih projektov premalo povezujeta privatni in javni sektor. Na eni strani je bil problem v sami lokalni skupnosti. Za to, da se pelje razvoj kraja, zasnovan na podlagi projektov kot je CRPOV naprej, je ključnega pomena angažiranje samih krajanov. Potrebno je vzpostaviti neko strukturo v lokalni skupnosti, ki skrbi za to, da motivira, povezuje in izobražuje ljudi. Pri vzpostavitvi take strukture npr. društva, pa se najprej zaplete pri zakonodaji. Poleg tega bi bila potrebna večja finančna podpora s strani države, razvojne agencije pa bi se morale tudi po zaključeni fazi projektov še vedno povezovati s krajani, jim nuditi potrebno pomoč v smislu izobrazbe in informiranja. Zlasti še, ker posameznike ki so bili prvi vključeni v CRPOV, s časoma zamenjajo drugi, ki nimajo znanj in niso usposobljeni za določene naloge. Na ta način takšni projekti ne dosežejo vseh dolgoročnih ciljev, ki so bili predvideni in se ne razvijejo v vsem možnem obsegu, pa tudi ljudje izgubijo voljo do dela.

Na teh območjih je bilo pripravljenih še precej lokalnih razvojnih programov s sodelovanjem strokovnih institucij. Njihov cilj je bil motivirati prebivalstvo za razvoj gospodarskih dejavnosti, pridobiti razvojna sredstva ter postopoma ustvariti pogoje za večjo samoiniciativnost lokalnega prebivalstva in razvoj posameznih območij.

Kasnejši Regionalni razvojni program podeželja za severozahodni višinski del Severne Primorske (RPP) je zajel vsa področja, ki so bila med leti 1990 do 2004 zajeta v lokalne razvojne programe CRPOV. Namen tega ukrepa je bil, da bi lokalne skupnosti in različni akterji na podeželju oblikovali skupne razvojne programe, v katerih bi opredelili produkte in aktivnosti, ki bi jim omogočili večji dohodek in prepoznavnost v slovenskem in evropskem prostoru. RPP povezujejo dosedanje programe CRPOV in druge razvojne ukrepe na podeželju. Osnovni namen RPP je vzpostaviti partnerstvo med javnim, privatnim in nevladnim sektorjem ter skupaj oblikovati aktivnosti in prepoznavne produkte, ki jih bodo

zainteresirani na območju programa razvijali na višji nivo kakovosti in organizirano tržili v slovenskem in evropskem prostoru. Dolgoročno pa je namen RPP, da s svojimi rezultati prispeva k izboljšanju življenja in dela na podeželju, dvigovanju dohodka na kmetijah, ustvarjanju novih delovnih mest ter krepitvi prepoznavnosti posameznih območij v slovenskem in evropskem prostoru (Ščančar, 2005).

6.3 SKOP – Slovenski kmetijsko okoljski program

V Sloveniji se problemi na področju kmetijstva in okolja nanašajo predvsem na opuščanje kmetovanja in posledično zaraščanje, kar prispeva k propadu kmetijske krajine, nadaljnji marginalizaciji odmaknjenih podeželskih območij v gospodarskem, kulturnem in socialnem pogledu ter zmanjševanju biotske pestrosti na eni strani. Na drugi strani pa na intenzivno kmetovanje na ravninskih območjih in dolinah, ki predstavlja potencialno nevarnost onesnaževanja pitne vode in tal, zaradi česar so ta območja v daljšem časovnem obdobju podvržena degradaciji in onesnaževanju naravnih virov, kakor tudi zmanjševanju pestrosti živalskih in rastlinskih vrst.

Vlada je program sprejela maja 2001 in je sestavni del kmetijske politike, vpeljane leta 2001. Podpira kmetijstvo v njegovih okoljevarstvenih funkcijah ter izpostavlja njegovo vlogo pri ohranjanju specifičnih vrednot slovenskega podeželja, zlasti tradicionalnega kmetijstva v povezavi z ohranjanjem naravne dediščine in tipične slovenske kulturne krajine. Celoten program pomeni bistven napredek od uveljavljenih konvencionalnih oblik gospodarjenja in omogoča postopen prehod na okolju prijazne načine kmetovanja, ki povzročajo manjše onesnaževanje okolja in ohranjajo habitate prostoživečih vrst rastlin in živali. Posebnega pomena je ohranjanje pestrosti živalskih in rastlinskih vrst, ki pogojujejo raznolikost habitatov na območju Slovenije. V preteklosti se je ohranilo precej biotopov predvsem zaradi njihove odmaknjenosti od urbanih središč in prakse tradicionalnega kmetovanja.

Z namenom, da bi slovensko podeželje ohranili poseljeno in ga obdržali kultiviranega in obdelanega, Slovenski kmetijsko okoljski program (2001: 4) zasleduje sledeče prioritete:

- Pospeševanje razvoja dinamičnih, konkurenčnih in sonaravnih kmetijskih gospodarstev

- Usmerjanje kmetijstva v vzdrževanje poseljenosti in prepoznavnosti slovenskega podeželja, vključno z ohranjanjem kmetovanja na območjih, ki se zaraščajo
- Ohranjanje rodovitnosti tal in varovanje kmetijskih zemljišč pred spremembo namembnosti rabe
- Omejevanje uporabe kemičnih sredstev v kmetijstvu na najmanjšo možno mero, strokovno utemeljeno uporabo teh sredstev ter zmanjševanje njihovega vnosa v zrak, podtalnico, vodotoke in tla
- Ohranjanje in obnovo biotske pestrosti na ravni habitatov, ogroženih in samoniklih rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih genomov
- Ohranjanje tradicionalnih oblik kmetovanja
- Zmanjšanje intenzivnosti kmetovanja, kjer ima le-to potencialno negativen učinek na okolje in zmanjševanje biotske pestrosti
- Usmerjanje kmetovanja v integrirane in ekološke oblike pridelave
- Spodbujanje pridelave domačih sort kmetijskih rastlin in reje domačih pasem, ki predstavljajo nacionalno pomemben genski sklad in jim sicer grozi izumrtje
- Izobraževanje in usposabljanje kmetov ter ozaveščanje javnosti
- Zagotavljanje možnosti za kmečki turizem ob trajnostnem razvoju podeželja
- Spodbujanje interesa vlade za reševanje okoljskih problemov na podeželju s sodelovanjem med vladnimi institucijami, univerzo, lokalno skupnostjo, kmeti in nevladnimi organizacijami

SKOP podrobno opredeljuje tri skupine kmetijskih okoljevarstvenih funkcij in ukrepe za njihovo izvajanje. V prvo skupino spada zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje, v drugo ohranjanje naravnih danosti, biotske pestrosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine, v tretjo skupino pa varovanje zavarovanih območij. Posebno pozornost SKOP namenja promociji programa in izobraževanju kmetov. Vsi kmetje, vključeni v SKOP, se morajo udeleževati brezplačnih izobraževalnih programov (http://www.gov.si/mkgp/slo/skpo/uvod/uvod_1_2.html, 1. 5. 2003).

Upravičenci do neposrednih plačil so kmetijska gospodarstva, ki izvajajo enega ali več ukrepov. Pristop v program je prostovoljen, kmetje sami izberejo, katere ukrepe bodo izvajali na delu ali celotni kmetiji. Ukrepi za izvajanje SKOP zadevajo celotno območje države zato se pričakuje, da bo sprejeti kmetijskookoljski program privlačen za kmete in da bo postopoma

pokril 20 % – 40 %vseh kmetijskih zemljišč (Barbič, 2005: 174). Do višjih plačil so upravičena kmetijska gospodarstva na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, ki olajšajo kmetom obdelovanje na zahtevnejših terenih. S tem spodbujajo kmete, da ostajajo na svojih kmetijah in da iščejo zaslužek v dopolnilnih dejavnostih na kmetijah. Tako se ohranja podeželje poseljeno, kmetijska zemljišča obdelana in nezaraščena tudi na področjih, ki so že tako ali tako podvržena procesom izseljevanja. Kmetje pa se večinoma odločajo za to obliko podpor.

Dodatna pozornost je namenjena ohranitvi obdelanih zemljišč in poseljenosti na zavarovanih območjih. Kmetje s teh območij, ki so se odločili za uresničevanje vsaj enega od ukrepov iz skupine za zmanjšanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje, ali iz skupine za ohranjanje naravnih danosti, biotske pestrosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine, so upravičeni do 10 odstotkov višjih plačil na hektar kmetijskih površin v lasti ali v najemu (Barbič, 2005: 175).

7. SKLEP

Podeželje v Sloveniji predstavlja pomemben del prostora in družbe, saj zavzema okrog 93 % celotnega ozemlja in 60 % vsega prebivalstva (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 74).

Poleg kmetijstva in gozdarstva, ki najbolj oblikujeta podobo slovenskega podeželja, so v tem prostoru prisotne industrija, druge proizvodne in storitvene dejavnosti, podeželje pa je privlačno tudi za preživljanje prostega časa, razvoj infrastrukture ter bivanje v kakovostnem okolju. Označujejo ga značilni življenjski, bivanjski in kulturni vzorci, ki v veliki meri določajo tudi slovensko nacionalno identiteto. Vrednote, ki jih ohranja (naravna in kulturna dediščina), pa posreduje tudi sodobni, močno urbanizirani in individualizirani civilizaciji. Zaradi omenjenih kvalitiet postaja podeželje vse bolj zanimiv življenjski prostor tudi za mestno prebivalstvo.

V preteklosti je podeželje predstavljalo predvsem rezervo prostora, naravnih virov in delovnih moči za industrijska in urbana središča, razvoj pa je bil usmerjen predvsem v urbana območja. Razvojni vplivi so sicer segali tudi na podeželje, vendar niso v veliki meri upoštevali posebnosti podeželskega prostora in družbe. Posledica tega je bilo razvojno zaostajanje podeželskih območij, ogroženost njegovih kulturnih kvalitiet in zanemarjanje razvojnih potencialov, omenjeni procesi pa so močno vplivali tudi na poslabšanje demografskega stanja in starostno strukturo podeželskega prebivalstva. Ob hkratnem soočanju z okoljskimi in družbenimi problemi, ki jih povzroča profitno naravnani razvoj sodobne civilizacije, odkrivajo razvite družbe v podeželju kvalitetne možnosti za sprejemljivejši in trajnostno naravnani razvoj in spoznavajo, da je treba podeželje obravnavati kot svojevrsten in poseben subjekt razvoja in ohranjati njegove posebnosti. Podeželje je danes prostor raznolikih dejavnosti, ki v povezavi z mesti tvori zaključeno celoto naravnih, kulturnih in gospodarskih kakovosti. Vse večja mobilnost današnje družbe omogoča razvoj prometnih sredstev in komunikacij ter pospešen pretok informacij, kar zmanjšuje okorelost in spreminja ustroj podeželskega prostora. Podeželje postaja privlačno v gospodarskem, duhovnem in kulturnem smislu. Zato se danes razvoju podeželja namenja več pozornost, večina razvitih držav pa ima pripravljene posebne razvojne politike podeželja.

Tudi Evropska unija v okviru SKP namenja vedno več pozornosti razvoju podeželja, kar je posledica številnih sprememb, katerim je bilo podvrženo kmetijstvo. Prizadeva si za okrepitev ekonomskih in socialnih struktur podeželskih območij (razvoj novih virov dohodka in

zaposlovanja ob uporabi lastnih potencialov, primernih za trajnostno zadovoljevanje potreb in ohranjanja poseljenosti podeželja), ohranitev bogastva kmetijskih dejavnosti na podeželju ter ohranitev evropskega podeželskega prostora, ga vključiti v ekonomijo z njegovimi endogenimi viri in lokalnimi iniciativami. Temelj politike sta multisektorski pristop in multifunkcionalno kmetijstvo (razširitev kmetijskih dejavnosti na varovanje narave in izgleda pokrajine, ohranjanje kulturne dediščine, ustvarjanje dodane vrednosti s predelavo kmetijskih izdelkov, pridelavo regionalno specifičnih prehranskih izdelkov in njihovo neposredno prodajo, nove oblike povezovanja in razvoj nekmetijskih dejavnosti na kmetijah). Slovenija se pridružuje evropskim državam in kot prioriteto v politiki razvoja podeželja želi zagotoviti podeželju enakopravne možnosti razvoja ter hkrati omogočiti kmetijstvu kot primarni gospodarski dejavnosti v tem prostoru, da v popolnosti odigra svojo multifunkcionalno vlogo (Črnič Istenič, 2006).

Spremembe, ki jih je slovensko podeželje doživljalo skozi vsa leta, še pospešuje prestrukturiranje kmetijstva. Na področju kmetijstva so se v zadnjem desetletju dogodile številne strukturne spremembe. Z razvojem prihaja do sprememb tehnologije pridelave, opuščanja pridelovanja nekaterih kultur, zaradi strojnega dela pa se vse bolj obdelujejo le najboljša kmetijska zemljišča. Prihaja do opuščanja kmetovanja in sprememb proizvodnih usmeritev kmetij, najpogostejša posledica tega pa je zaraščanje kmetijskih zemljišč. Poleg tega se na podeželju odražajo tudi posledice globalizacije, spremenjenih družbeno ekonomskih in pravnih razmer, spremenjen geopolitičen položaj Slovenije, prehod v informacijsko družbo itd. Sodoben način kmetovanja je močno odvisen od eksternega kapitala, znanja in dela ter je občutljiv na spremembe trga, cen, blagovnega prometa in strukturne politike. Značilnosti kmetijstva v Evropi so velik obseg, specializacija, intenzivnost in integracija v agroindustrijsko prehransko verigo. Zato so tudi posledice modernizacije kmetijstva temu primerne: neugodni vplivi na okolje, proizvodnja izdelkov nižje kakovosti, prehrambeni škandali, veliki presežki, zmanjševanje števila kmetij, negotovost dohodka, pluriaktivnost (različni viri dohodka), odseljevanje prebivalstva, nižanje kakovosti življenja v podeželskih območjih. Proces vključevanja Slovenije v EU in s tem sprejetje SKP je še pospešil strukturne spremembe v kmetijstvu in s tem na podeželju.

Na razvoj podeželskih območij v Sloveniji vplivajo tako naravne kot družbene ovire. Med naravnimi ovirami sta ključna dejavnika, ki zaviralno vplivata predvsem na razvoj kmetijstva strm naklon zemljišč ter slabša kakovost razpoložljivih kmetijskih zemljišč, s čemer se srečujejo predvsem hribovska in gorska ter gričevnata območja ter območja praznjenja. Poleg

tega kmetijstvo otežujejo še razdrobljenost kmetijskih zemljišč in majhna velikostna struktura kmetij. Med družbenimi ovirami sta najpomembnejša pomanjkanje delovnih mest ter nizka rodnost in staranje prebivalstva, pomemben zaviralni dejavnik pa so še socialni problemi, slaba izobrazbena struktura prebivalstva, oddaljenost od večjih urbanih centrov, odseljevanje in zmanjševanje števila prebivalstva (odhaja predvsem mlado, delovno najaktivnejše prebivalstvo, kar pomeni nizek odstotek zagotovljenih naslednikov kmetij) ter ekološki problemi. Tudi tehnološka raven večine kmetij ni zadovoljiva, ker še vedno gospodarijo na tradicionalen način. Na drugi strani pa se razvijajo območja zgoščitve prebivalstva in zgoščevanja gospodarskih dejavnosti v zaledju mest, kar pomeni povečanje porabe kmetijskih površin in obremenitev krajine.

Proces vključevanja Slovenije v EU je med prebivalci podeželja (kmeti) dvignil kar precej prahu. Mnenja mnogih so bila, da bo vstop Slovenije v EU negativno vplival na stanje podeželskih območij, saj so ta še vedno preveč odvisna od kmetijstva, ki ni v najboljšem ekonomskem položaju, po vstopu pa se bo še poslabšal. Drugi pa so bili mnenja, da bodo z vstopom v EU pridobila tudi podeželska območja, predvsem zaradi izboljšanja ekonomskega položaja v celotni državi ter sredstev, ki jih EU načrtno usmerja na podeželje in urejenosti zakonodaje (http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, Anton Perpar, 5.1.2006: 76).

SKP ni prinesla enakih možnosti in ugodnosti vsem. Na slabšem so predvsem kmetije z majhno posestno strukturo, zlasti na območjih s težjimi pogoji za pridelovanje, saj ne morejo konkurirati tržnim zahtevam evropskega prostora. Te so (poleg kmetijske dejavnosti) za svoj obstoj prisiljene iskati zaslužek v drugih gospodarskih panogah in dopolnilih dejavnostih na kmetiji. Mnogi pa so zaradi tržnih zahtev po dobičkonosnosti že opustili kmetijsko dejavnost, mladi pa vse redkeje razmišljajo o prevzemu kmetije, ker je dohodke mnogo lažje pridobivati v drugih dejavnostih. Včasih smo imeli na podeželju kmete, obrtnike, podjetnike in kakšno veliko podjetje v malih krajih. Prav ta številna delovna mesta so zagotavljala, da se ljudje niso množično odseljevali v mesta. Delovno mesto nudi pogoje, da mladi ostajajo v svojem kraju in si tam tudi ustvarijo družino, brez tega odidejo drugam. Odseljevanje, opuščanje kmetovanja in kmetij ima posledice tudi v prostoru, opuščene stavbe razpadajo in se jih ne obnavlja, poleg tega pa se celotno posestvo zaraste.

Boljše pogoje imajo večja kmetijska gospodarstva z večjim razvojnim potencialom, ki intenzivirajo svojo proizvodnjo glede na dane možnosti in potrebe trga. Tako tudi lažje

izpolnjujejo pogoje za dodelitev nepovratnih sredstev iz evropskih strukturnih skladov. Ti kmetje včasih vzamejo v zakup zemljo na opuščeni kmetijah in jo obdelujejo, kar pripomore da se to področje ne zarašča. Je pa navadno tako, da so v zakupu le območja, ki se jih obdeluje strojno in ki so lažje dostopna. Tu naj omenim, da se zadnje čase opaža, da se bolj opušča košnja v ravninskih predelih kot na strmejših hribovskih področjih. K temu najbrž botrujejo dodatna plačila za obdelavo strmejših travnikov, kar spodbudi kmete v višje ležečih predelih, da obdelajo tudi območja, ki bi se drugače verjetno zarasla. V ravninskih predelih pa obdelajo kar pač potrebujejo za lastne potrebe. V hribovskih predelih lahko ravno zaradi zahtev in podpor SKP (območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo) opazimo, da so obdelani tudi kosi zemlje, ki so bili dolga leta neobdelani in tudi že na pol zaraščeni. Kmetje si morajo zagotoviti dovolj sredstev za svoj obstoj.

V tem okviru je vključitev v SKP na dva način vpliva na podobo slovenskega podeželja. Na eni strani je še pospešila odseljevanje in s tem neobdelanost ter zaraščanje nekonkurenčnih kmetij, po drugi strani pa je spodbudila bolj intenzivno obdelovanje kmetijskih zemljišč. Zlasti z denarnimi podporami v obliki subvencij, ki so namenjene obdelavi kmetijskih zemljišč, odpravi zaraščanja ter redčenju gozdov.

Zahteve na področju kmetijsko okoljskih ukrepov so doprinesle k lepši urejenosti podeželja. Ureditev gnojišč in nitratna direktiva sta zahtevi, ki od kmetov terjata kmetovanje v skladu z naravo. Še ne dolgo nazaj je bilo na podeželju moč opaziti neurejena gnojišča, gnojenje tekom celega leta ipd. SKP tega ne dopušča več kar daje podeželju novo vrednost z vidika ohranjanja in urejenosti le tega.

Posebna pomoč mladim kmetom in pomoč za izobraževanje le posredno prispeva k preoblikovanju podeželskega prostora. Sicer redko, vendar najdemo mlade, ki so zaradi nove politike in novih izzivov ostali na kmetiji in preprečili propad le te. Na zahtevanih izobraževanjih kmetje spoznavajo kako čim bolje kmetovati in gospodariti v skladu z naravo. Vse to dviga standard kmetij in celotnega podeželja, ki tako postaja privlačno tudi za druge nekmetijske dejavnosti in nekmečko prebivalstvo .

Na osnovi podpor za strukturno prilagajanje in razvoj podeželskih območij so nastali razni programi razvoja podeželja, ki poleg že naštetega ščitijo in spodbujajo ohranjanje kulture podeželja. Oživljajo se stari običaji in ohranjajo tipične arhitekturne prvine (kozolec). Dopolnilne dejavnosti na kmetiji ne pomenijo samo vir dodatnega zaslužka, ampak s svojo dejavnostjo prav gotovo spreminjajo tudi namembnost podeželskega prostora.

Kljub temu, da SKP ne zagotavlja enakih možnosti razvoja vsem kmetijskim gospodarstvom, pa bi bilo stanje brez vključitve v EU še drastično slabše. Slabo ekonomsko stanje v kmetijstvu bi povzročilo še večje opuščanje kmetovanja ter s tem odseljevanje in zaraščanje podeželskega prostora, ki bi bilo tako še bolj podvrženo propadanju. Tako pa na iniciativo SKP podeželje vse bolj pridobiva na pomenu in vse bolj se kaže njegova multifunkcionalna vloga. Na voljo so številne možnosti pomoči in različni programi razvoja podeželja, ki jih podeželska območja lahko koristijo. Kmetijska gospodarstva, ki samo s kmetijsko proizvodnjo ne morejo preživeti, se spodbuja k še neizkoriščenim možnostim razvoja, kot so: turizem, razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, predelava kmetijskih pridelkov, gozdarstvo in predelava lesa ter usmerjanje v ekološko kmetovanje in v mešane kmetije, ki predstavljajo ključni dejavnik ohranjanja podeželja.

Podeželje postaja vse privlačnejše tudi za mestno prebivalstvo. Ti podeželje vidijo predvsem kot delček še neokrnjene narave in prostor za preživljanje prostega časa. Naj tu omenim Vojskarsko planoto, kjer so bili pomemben dejavnik razvoja kraja ravno prebivalci mest (predvsem Idrijčani), ki so si na Vojskem gradili vikende in so s svojim delom, prizadevnostjo in pobudami prispevali k marsikateri izboljšavi in posodobitvi na planoti.

Ob priključevanju SKP se podoba slovenskega podeželja ni močno spremenila. Glavne smeri sprememb, ki jih je SKP prinesla podeželju so te, da še nekoliko pospešuje izseljevanje iz podeželskih območij v mesta ali primestna območja, kjer se izgubljajo najboljša kmetijska zemljišča in se zaradi intenzivne obdelave (gnojenja) onesnažuje okolje. Na podeželju pa na račun tega propadajo nerentabilna kmetijska gospodarstva. Na drugi strani pa ima SKP zasluge za to, da je podeželski prostor intenzivneje obdelan, smiselno izkoriščen in urejen.

LITERATURA

Barbič, Ana (1991a): Prihodnost slovenskega podeželja: prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti. Dolenjska založba, Novo mesto.

Barbič, Ana (1991b): K »novemu« pojmu ruralnosti, str. 15 – 31. V: Barbič, Ana (1991a)

Barbič, Ana (2005): Izzivi in priložnosti podeželja. Fakulteta za družbene vede, cop., Ljubljana.

Bizjak, Mateja (2002): Za zlato jamo vem, zelene griče čutim: vodnik po podeželju Idrijskega in Cerkljanskega. Idrijsko-Cerkljanska razvojna agencija, Idrija.

Bogataj, Damijan (2003): CRPOV v Idrijskih Krnicah daje prve rezultate. V: ABC bilten, l. 13, št. 2, str. 7. Založba Bogataj, Idrija.

Brezovšek, Marjan (1970): Raziskovanje podeželja. V: Teorija in praksa, l. 7, št.10, str. 1385 – 1398. FDV, Ljubljana.

Cunder, Tomaž in drugi. (1997): Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Kmečki glas, Ljubljana.

Črnič Istenič, Majda (2006): Obkmetijske dejavnosti (kmečkih) gospodinjstev in podeželskih lokalnih skupnosti. Študijsko gradivo za ruralno sociologijo. Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo, Ljubljana.

Erjavec, Emil (2001): OECD: Pregled kmetijske politike: Slovenija. Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije, Ljubljana.

Erjavec, Emil in Volk, Tina (2001): Pregled skupne kmetijske politike. Zadržna zveza Slovenije, Ljubljana.

Juvančič, Luka (2001): Politika razvoja podeželja, str. 203-222 V: 1. Erjavec, Emil, 2. Volk, Tina (2001)

Jeraj, Josip (1933): Naša vas: oris vede o vasi. Slovenka šolska matica, Ljubljana.

Kokolj Prošek, Janja in drugi. (2002): Celostni razvoj podeželja in obnova vasi: primeri dobrih praks. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana.

Korbar, Uroš (2004): Reforma skupne kmetijske politike EU: brezplačna priloga tednika Kmečki glas. Kmečki glas, Ljubljana

Kovačič, Matija (1991): Kmetijstvo v razvoju podeželja, str. 163 – 185 V: Barbič, Ana (1991a)

Kovačič, Matija (2000): Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana..

Kovačič, Matija in drugi.(2002): Členitev podeželja v Sloveniji. V: Sodobno kmetijstvo, 2, str. 62 – 66. Kmečki glas, Ljubljana.

Kučan, Ana (1998): Krajina kot nacionalni simbol. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Lah, Avguštin (1977): Slovenija sedemdesetih let. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Malinarić, Tomo (1974): Sociološki in politološki aspekti procesov integracije mesta in podeželja: Integracija vasi v širšo družbo (komunikacijska izpostavljenost, prevzemanje inovacij in sociometrijska struktura vaške skupnosti – primer Vojskega). RSS, Ljubljana.

Marentič, Janez (1957): Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom. Kmečka knjiga, Ljubljana.

Markeš, Marija in Juvančič, Luka (1997): Regionalna politika, str. 355 – 389. V: Cunder, Tomaž in drugi. (1997).

Marušič, Janez (1998): Kraške krajine notranje Slovenije. Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.

Marušič, Janez (2004): Preobrazba krajine in prostorski razvoj slovenskega podeželja. V: Ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo / Simpozij Družba, prostor, graditev, 19. 5. 2004, Ljubljana, str. 99 – 104. Inženirska zbornica Slovenije, Ljubljana.

Pelc, Stanko (1999): Navodila za izvedbo razvojnega programa CRPOV in izdelavo razvojnega projekta CRPOV. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za podeželje, Ljubljana.

Pelc, Stanko (1995): Vojsko. LandART, Ljubljana.

Pompe, Mojca (2006): Analiza predelave mesa kot dopolnilne dejavnosti na slovenskih kmetijah. Mag. delo. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za živilstvo, Ljubljana.

Potočnik, Irma (2002): Geografski vidiki dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. V: Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 2, str. 82-90 . Kmečki glas, Ljubljana.

Prosen, Anton (1991): Planiranje podeželskega prostora, str. 47 - 62 V: Barbič, Ana (1991a).

Prosen, Anton (1993): Sonaravno urejanje podeželskega prostora. Katedra za prostorsko planiranje na Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.

Rus, Angelca in Rupena-Osolnik, Mara (1991): Vloga žensk v razvoju vasi in podeželja, str. 149 – 162. V : Barbič, Ana (1991).

Ščančar, Rosana (2005): Razvojni program podeželja za severozahodni višinski del Severne Primorske: končno poročilo. Posoški razvojni center, Kobarid.

Verlič-Dekleva, Barbara (1986): Regionalne dimenzije kvalitete življenja v Sloveniji. V: Družboslovne razprave, l. 3, št. 4, str. 101-120. Slovensko sociološko društvo: FDV, Ljubljana.

Zavodnik-Lamovšek, Alma (2001): Ocena stanja in teženj v prostoru republike Slovenije: december 2001. Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Urad RS za prostorsko planiranje. Ljubljana.

Zemljič, Darja (2002): Socialna izključenost in dejavniki njenega pospeševanja na podeželju in med kmečkim prebivalstvom. V: Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 1, str. 9-16. Kmečki glas, Ljubljana.

(2001) SLOVENSKI kmetijsko okoljski program: 2001-2006. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana.

(2003) Fact Sheet: Rural development in the European union. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

Viri na internetu:

Perpar, Anton (2002): Študijsko gradivo za predmet »Razvoj podeželja« - podiplomski študij. BTF, Oddelek za agronomijo, Ljubljana.

http://www.bf.uni-lj.si/iae/Tone/STUDIJ_GRADIVO.pdf, 5.1.2006

Dopolnilne dejavnosti na kmetiji.

<http://www.icra.si/content/view/67/135/>, 24.4.2006

Evropska kmetijska politika, skladi. <http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/169-31>, 17.1.2006.

Območja Natura 2006, <http://www.gov.si/mop/>, 20.9.2006.

V službi regij, http://europa.eu.int/comm/regional_policy/intro/working4_sl.htm 17. 2. 2006.

(2003) Slovenski kmetijsko okoljski program.

http://www.gov.si/mkgp/slo/skpo/uvod/uvod_1_2.html, 1. 5. 2003.

(2004) Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, direktorat za prostor, Urad za prostorski razvoj, Ljubljana.

http://www.gov.si/upr/doc/SPRS_slo.pdf, 4. 2.2006.

PRILOGE

Seznam prilog:

PRILOGA A: Kako se spreminja podeželje

PRILOGA B: Tipološka členitev podeželja v Sloveniji

PILOGA A: Kako se spreminja podeželje

KAKO SE SPREMINJA PODEŽELJE?

FOTO: ANTON PERPAR

ŠTEVILO KMETIJ V SLOVENIJI SE JE V ZADNJEM DESETLETJU ZMANJŠALO ZA 23.700 ALI 21 %

POLNO ZAPOSILEV NA KMETIJI OMOGOČAJO LE INTENZIVNE IN DOPOLNILNE DEJAVNOSTI, NE PA NUJNO TUDI PARITETNEGA DOHODKA

PRI OBDELAVI OBMOČIJ S TEŽJIMI POGOJI ZA PRIDELAVO SO NAMESTO EKONOMSKIH V OSPREDJU SOCIALNA, IN KULTURNA FUNKCIJA PODEŽELJA

VEČ KOT 46 % SLOVENSkih KMETIJ JE GOVEDOREJSKIH

OBNOVA DOMAČIJ ZA TURIZEM JE ENA OD MOŽNOSTI OŽIVLJANJA KRAŠKIH VASI IN KMETIJ

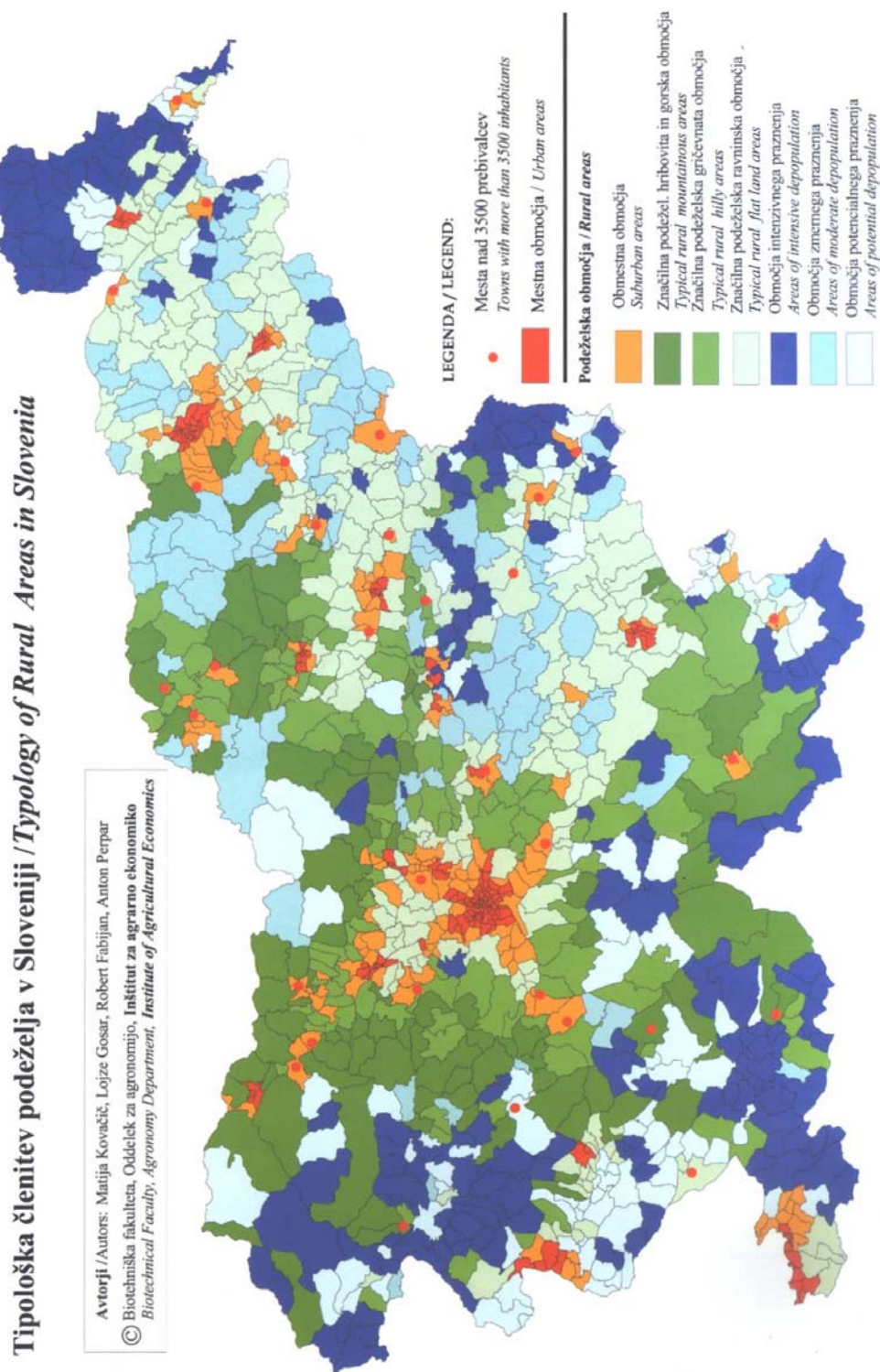
PITANJE GOVEJE ŽIVINE IN REJA KRAV DOJILJ JE EKONOMSKO NAJMANJ DONOSNA

NAČIN BIVANJA IN ZAHTEVE NA PODEŽELJU POSTAJAJO VSE BOLJ PODOBNE MESTNIM

Vir: PERPAR, A (2002): »Kako se spreminja podeželje«. Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 2, str.

PRILOGA B: Tipološka členitev podeželja

Vir: KOVAČIČ, M in drugi (2002): »Tipološka členitev podeželja v Sloveniji«. Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 2, str. 2